

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

DIPLOMSKO DELO
VPLIV TERORIZMA NA TURIZEM

Ljubljana, maj 2009

ŠPELA SELJAK

IZJAVA

Študentka Špela Seljak izjavljam, da sem avtorica tega diplomskega dela, ki sem ga napisala pod mentorstvom prof. dr. Zarjana Fabjančiča, in da dovolim njegovo objavo na fakultetnih spletnih straneh.

V Ljubljani, dne 05. 05. 2009

Podpis: _____

KAZALO

1. UVOD	1
2. TERORIZEM	2
2.1 Oblike terorizma.....	2
2.2 Terorizem kot kriza v turizmu.....	4
2.3 Teroristi ciljajo na turiste	5
3. TURIZEM	6
3.1 Sistem turizma.....	6
3.2 Turizem kot ekonomski pojav	8
3.2.1 Vpliv turizma na BDP	9
4. VPLIV TERORIZMA NA TURIZEM V EGIPTU IN KENIJI	11
4.1 Egipt in Islamska skupina al-gama'a al Islamiya.....	11
4.2 Upad turizma po terorističnem napadu v Keniji	13
5. TERORISTIČNI NAPAD NA ZDA – 11. SEPTEMBER 2001	14
5.1 Oris terorističnega napada	14
5.2 Vpliv napada 11. september na globalni turizem.....	14
5.3 Vpliv napada 11. september na turizem v ZDA.....	16
5.3.1 Spremembe v potovalni in turistični industriji v ZDA.....	17
5.3.1.1 Letališča	17
5.3.1.2 Pristanišča, avtobusne postaje, železniške postaje	17
5.3.1.3 Sledni psi	18
5.3.1.4 Razno.....	18
5.3.1.5 Hotelska industrija.....	18
5.3.1.6 Igralnice.....	18
5.3.1.7 Turizem v državah.....	18
5.3.1.8 Potovanje v države izven ZDA	19
6. TERORISTIČNI NAPAD NA LONDON	19
6.1 Posledice.....	20
6.2 Vpliv terorističnega napada v ZDA na hotelske verige Whitbread Hotel Company	20
7. VPLIV TERORIZMA NA LETALSKO PREVOZNIŠTVO	21
7.1 Posledice terorističnega napada (11. september) na ameriško letalsko prevoznitvo....	21
7.2 Posledice terorističnega napada (11. september) na evropsko letalsko prevoznitvo....	23
8. PRIHODNOST TERORIZMA IN TURIZMA	27
8.1 Prihodnost terorizma	27
8.2 Povečanje zmogljivosti teroristov	27
8.3 Prihodnost turizma	28
8.4.1 Gospodarski pomen in splošni trendi	29
9. STRATEGIJA EU ZA BOJ PROTI TERORIZMU	30
10. SKLEP.....	34
LITERATURA IN VIRI	36

1. UVOD

Terorizem predstavlja resno grožnjo evropskim nacionalnim in globalnim interesom. Je kot globalna grožnja, ki nima meja, deluje transnacionalno in se pri tem opira na globalizacijo in dosežen razvoj informacijske družbe. Je dejanje, ki s seboj prinaša strah, uničenje, žrtve, nasilje med ljudmi, politične spremembe in tudi ekonomske posledice.

Cilj naloge je analizirati terorizem in njegov vpliv na turizem, kot vejo gospodarstva. Na turizem lahko najbolj posežejo razne oblike nasilja, kot je terorizem, ki lahko turistično dejanje popolnoma ustavi, zmanjša turistični promet in zelo upočasni njegovo rast in razvoj. Zaradi obsežnosti tematike sem svojo analizo omejila na teroristične napade, ki so se zgodili v Keniji, Egiptu, Londonu, in večje teroristično dejanje, ki je prizadelo celoten zahodni svet, napad na ZDA 11. septembra 2001. V nalogi bodo prikazane tudi posledice terorizma in njihov vpliv na letalsko prevoznitvo, ki je kot storitev pomemben element v turističnem gospodarstvu. Varnost postaja vedno bolj cenjena dobrina v EU. Evropska unija mora zagotavljati varnost svojim prebivalcem, turistom in turizmu nasploh. Zato sem se odločila, da bom v diplomski nalogi prikazala tudi strategijo EU za boj proti terorizmu.

Moja teza je, da je terorizem prav posebno nevaren za turizem zato, ker so turistični cilji in mesta, kjer se turisti zbirajo, idealen cilj za teroristične akcije. Posledice terorističnega delovanja v turizmu so dolgotrajnejše in tam je uničevanje največje in tudi trajno. S svojo potrošnjo turisti pomagajo vzdrževati gospodarsko stabilnost in posledično politično oblast ter razvoj in stabilnost države. Teroristični posegi v turizem vplivajo na vse gospodarske panoge in celotno gospodarsko moč države. Zato različne skupine s terorističnimi napadi na turiste in infrastrukturo poskušajo oslabiti oblast na gospodarskem področju. Negativni vplivi na turizem so zelo dolgotrajni. Škoda se izraža skozi večletno manjšanje prometa in gospodarske rasti, povečanje brezposelnosti in manjšanju števila turistov.

Naloga je razdeljena na deset poglavij. Prvo poglavje je uvod. V drugem poglavju predstavim pojem terorizem, kakšne oblike terorizma poznamo in na kakšen način terorizem predstavlja krizo v turizmu ter zakaj teroristi ciljajo na turiste. V tretjem poglavju sledi predstavitev pojma turizem, kakšno vlogo igra v gospodarstvu in kakšne so njegove ekonomske in neekonomske funkcije. Četrto, peto in šesto poglavje so namenjena predstavitvi terorističnih napadov v Egiptu, Keniji, ZDA in Londonu ter posledicam, ki se odražajo v turizmu. V sedmem poglavju opišem vpliv terorizma na letalsko prevoznitvo, v katerem sem se omejila na večje teroristično dejanje, ki se je pripetilo v ZDA 11. septembra 2001. Prikazala bom, kako je to vplivalo na ameriško in evropsko letalsko prevoznitvo. Deveto poglavje je namenjeno predstavitvi strategije EU za boj proti terorizmu, ki prispeva k varnejši Evropi in globalni varnosti. V sklepnem delu vsa poglavja strnem in povežem v smiselno celoto.

Literaturo oziroma vire sem iskala na spletu, v obliki člankov in raziskav, po turističnih revijah, kjer so različni avtorji pisali o aktualnih turističnih dogodkih in njihovem vplivu na turizem. Literaturo v knjižni obliki sem uporabila samo pri opisih in definicijah.

2. TERORIZEM

Terorizem je družbeni pojav, za katerega še dandanes nimamo univerzalne definicije. Kako različni so si lahko pogledi na terorizem, na njegove cilje in prakso, lahko vidimo že po tem, da ne obstaja enotna definicija na ravni svetovne varnostne organizacije OZN, Sveta Evrope in Evropske unije. Tudi posamezni avtorji imajo za ta izraz različne opredelitve.

Sama beseda izvira iz latinščine: *terror, terroris*, pomeni pa močan strah. Navaja se že v dokumentih iz leta 135 po Kristusu. Z označbo »terorizem« je poimenovan judovski upor, ki je privedel do uničenja Jeruzalema. Kot izdelan zgodovinski koncept se je pojavil v 18. stoletju v Franciji. V času francoske buržoazne revolucije je karakterističen izraz za nasilje jakobincev (Pettiford, Harding, 2005, str. 33) V prejšnjem stoletju je bil spremljevalec kolonializma, separatističnih gibanj, bojev za neodvisnost, nacionalnih samoodločb narodov, etničnih in nacionalnih gibanj, osvobodilnih gibanj, proletarskih revolucij, diktatur, za reševanje etičnih verskih in manjšinskih problemov itd. Najbolj znan je primer pomora 1,5 milijona Armencev v Turčiji. Masovno se je uporabljal kot spremljevalec vojn, na primer v drugi svetovni vojni, ko so nacisti daleč izza linij front v taboriščih smrti izvajali projekt uničenja celih narodov v razsežnostih genocida. Pogosto se terorizem pojavlja kot predhodnica ali uvod v vojno, kar potrjuje primer razpada Jugoslavije. V drugi polovici 20. stoletja se širi znotraj Evrope predvsem kot problem posameznih držav. V Španiji, Italiji, Nemčiji, Franciji in na Irskem so se soočali s terorizmom več desetletij. Terorizem kot mednarodni globalni problem je izrazito stopil v ospredje s terorističnim napadom na World Trade Center in na Pentagon v ZDA 11. septembra 2001. V 21. stoletju se soočamo s terorizmom z globalnimi razsežnostmi; s terorizmom, ki ne pozna meja; s terorizmom, ki deluje v verigi težko predvidljivih, vendar zaporednih dejanj (Pettiford, Harding, 2005, str. 35).

2.1 Oblike terorizma

Za terorizem seveda obstajajo številne definicije. Kljub temu so nekateri elementi skupni večini uporabnih definicij. Skupne točke različnih definicij opredeljujejo *terorizem* kot (Dimitrijević, 2000, str.15):

- politični
- psihološki
- prisilni

- dinamični
- namerni

Politični

Teroristično dejanje je politično dejanje ali pa je storjeno z namenom, da bi povzročilo politični učinek. Nekateri pravijo, da je “vojna nadaljevanje politike z drugačnimi sredstvi”, teroristi obravnavajo to kot očitno resnico. Le izpustijo vmesni korak vojsk in vojskovanja ter nasilje usmerijo neposredno v politični kontekst.

Psihološki

Predvidene posledice terorističnih dejanj povzročijo psihološki učinek (“teror”). Uperjeni so proti ciljni skupini bolj kot proti samim žrtvam dejanja. Predvidene ciljne skupine terorističnega dejanja so lahko prebivalstvo kot celota, nekateri določeni deli družbe (npr. etnična manjšina) ali elita, ki v družbi sprejema odločitve v politiki, socialnih ali vojaških zadevah.

Prisilni

Pri izvrševanju dejanj se uporabi nasilje in uničenje, da se ustvari želen učinek. Četudi žrtve ali uničenje niso posledice teroristične operacije, je grožnja z nasiljem ali potencialno nasilje to, kar povzroči želen učinek. Uspešna operacija zajetja talcev se lahko zaključi tako, da so po pogajanjih vsi talci osvobojeni in nepoškodovani. Ne glede na izid, pogajalski prijemi teroristov niso nič drugega kot gola grožnja, da bodo uporabili nasilje in pohabili ali ubili nekaj talcev ali vse. Ko grožnja z nasiljem ni verodostojna ali teroristi niso zmožni učinkovito izvajati nasilja, je terorizem neuspešen.

Dinamični

Teroristične skupine zahtevajo spremembe, revolucijo ali politično gibanje. Radikalni svetovni nazor, ki opravičuje terorizem, zahteva drastične ukrepe za uničenje ali spremembo obstoječega stanja. Tudi če so cilji gibanja po naravi proti političnemu napredku, zahtevajo »vrnitev nazaj v čas« ali ponovno vzpostavitev kakšnega cenjenega sistema vrednot, ki ne obstaja več. Nihče ne zakrivi nasilnega napada na neznance ali nedolžne, le da bi stvari ohranil »take kot so.«

Namerni

Terorizem je dejavnost, s katero načrtujejo in želijo doseči določene cilje. Gre za racionalno uporabljeno in natančno izbrano taktiko, ki ni slučajno dejanje. Ker so žrtve terorističnega nasilja pogosto manjšega pomena, saj je za namene terorista ena prav tako dobra kot druga, so žrtve ali ciljna skupina lahko izbrane naključno in brez povoda. A tarča bo nosila simbolično vrednost oziroma bo lahko izvabila čustven odziv v skladu s cilji teroristov. Zapomnimo si, da dejanski cilj terorizma niso žrtve nasilja, ampak psihološko ravnanje.

Izkoriščanje medijev

Učinki terorizma niso nujno uperjeni proti žrtvam terorističnega nasilja. Žrtve so po navadi predmeti, ki jih teroristi izkoristijo, da bi vplivali na neko tretjo osebo. Da bi ustvarili ta učinek, morajo informacije o napadu priti do ciljne skupine. Tako vsaka teroristična organizacija načrtuje izkoriščanje razpoložljivih medijev, da bi sporočilo prenesla pravim ciljnim skupinam. Naslednji korak pri prenosu je odvisen od tega, kateri mediji so na razpolago, v vsakem primeru pa bo načrtovan in pogosto bo določena organizacija znotraj teroristične skupine odgovorna zgolj za to, da izkorišča in nadzoruje prenos novic.

Nekatere organizacije se lahko zanašajo na prijazne ali sočutne prenose novic, vendar to ni potrebno. Z mediji, ki prenašajo novice, lahko manipulirajo z načrtovanjem, povezanim z zahtevami glede »cikla novic« in željo, da novico objavijo prvi, kar teroristom daje prednost. Pritiski zaradi hitrega poročanja in posredovanja senzacionalnih novic pred konkurenco omogočajo teroristom, da predstavijo zahteve ali podajajo izjave, ki bi jih morda ovrgli ali kritično komentirali, če bi bilo na razpolago dovolj časa. Teroristi pogosto podajo imena ali podrobnosti o posameznih žrtvah, da bi nadzorovali medije prek njihove želje, da dajo zgodbi osebni in humani pečat. V zvezi z žrtvami terorističnega napada je zagotovo, da je učinek na preživele (če sploh so) za teroriste skoraj nepomemben. Gotovo pa je pomemben zeleni psihološki učinek, ki ga bo novica o njihovi smrti ali trpljenju povzročila med širšim občinstvom (Azarya, 2004, str. 949).

2.2 Terorizem kot kriza v turizmu

Turistična industrija je zelo ranljiva zaradi naravnih katastrof (npr. orkani, vulkanski izbruhi, hudi nalivi) in katastrof, ki jih povzroči človek – naj bodo to družbene ali politične (npr. nemiri, upori, teroristični zločini, vojna). Ne glede na njihov tip katastrofe povzročijo težko, pogosto tragično situacijo za prizadeto območje in tamkajšnje prebivalce. Tekom let so mediji poročali o posledični izgubi življenj, človeškem trpljenju, škodi na javni in zasebni lasti ter gospodarskih in socialnih motnjah. Posledična negativna reklama pogosto zaznamuje obdobje po katastrofi, ki traja do popolnega okrevanja in vzpostavitve stanja

pred katastrofo. Za turistične destinacije lahko to obdobje predstavlja krizo v turizmu, ki lahko ogrozi normalno delovanje in upravljanje podjetij, povezanih s turizmom; pokvari vsesplošen ugled turistične destinacije, ki je znana po varnosti, privlačnosti in udobju, z negativnim vplivom na percepcijo destinacije, ki jo imajo obiskovalci; posledično povzroči nazadovanje lokalnega potovalnega in turističnega gospodarstva ter prekine kontinuirano delovanje podjetij v lokalni potovalni in turistični industriji zaradi upada prihodov turistov in njihovih izdatkov. Čeprav lahko posledice turistične krize škodijo vsem destinacijam, se obdobje okrevanja pri posameznih destinacijah lahko razlikuje (Tyrrell Timothy, Johnston Robert, 2006, str. 5).

Pogosto imajo številni ljudje pridobljeno zanimanje za dobrobit industrije lokalnega turizma. Interesne skupine in lokalno gospodarstvo so odvisni od zunanje percepcije skupnosti. Zaradi tega je velika škoda, da se v veliki meri poroča o turistični krizi, saj so turistični centri že po definiciji kraji, ki so zelo izpostavljeni. Ne glede na to, ali je turistično krizo povzročila naravna katastrofa ali katastrofa, ki jo je povzročil človek, se bodo potniki izognili prizadetim območjem. Posledično bo lokalna turistična industrija trpela zaradi obsežnega učinka nazadovanja, kjer se lahko negativna podoba, ki jo je ustvarila katastrofa, obdrži veliko dlje kot fizična škoda in turistična industrija bo morala najti način, da se spopade z posledicami katastrofe. To lahko povzroči gospodarsko recesijo, ki je za trajnostni turizem v destinaciji ravno tako škodljiva kot sama katastrofa. Turistične krize, ki jih povzroči terorizem, se ponavadi razlikujejo od tistih, ki jih povzročijo naravne katastrofe (Atkins, Chew, 2003, str. 262).

2.3 Teroristi ciljajo na turiste

Teroristi lahko veliko pridobijo s ciljanjem na turiste. V prvi vrsti lahko teroristi s ciljanjem na turiste dosežejo strateške cilje. Ti kratko- ali dolgoročni cilji lahko vključujejo uporabo vrveža in zmede v turističnih centrih za prikritje svojih dejavnosti, s čimer destabilizirajo gospodarstvo ali pridobijo zelo potrebno medijsko pozornost. Z napadi na turiste si teroristi ne zagotovijo samo prednosti z oviranjem delovanja turistične industrije in pridobivanjem publicitete, ampak lahko z usmerjanjem proti mednarodnim turistom in objektom zadovoljijo tudi lastne potrebe po virih. Velike skupine turistov, ki govorijo tuj jezik in so tudi videti tujci, omogočajo kamuflažo in varnost ter obenem številne priložnosti in izbiro tarč. Teroristi lahko krožijo med potniki in izvajajo finančne transakcije v tujih valutah, ne da bi bili sumljivi.

Ker turizem predstavlja pomembno gospodarsko dejavnost, teroristični napadi na turiste povzročijo zmanjšanje pritoka deviz, kar teroristom omogoči, da naložijo neposredne stroške svojim vladam ter pridobijo politično prednost pred državnimi uradniki (Evans, Elphick, 2005, str. 141). Odločitev turistov, da ostanejo doma ali izberejo varnejšo destinacijo, pomeni veliko izgubo za turistično industrijo v državi, ki je tarča terorizma.

Poleg tega teroristi ciljajo na turiste, da bi dosegli ideološke cilje, ki so povezani z nasprotujočimi si vrednotami, kulturami ali družbeno-gospodarskimi področji. Turisti so tarče zaradi njihove simbolične vrednosti, saj so predstavniki drugih, morda sovražnih držav. To je bilo na usoden način prikazano, ko so leta 1985 palestinski teroristi ugrabili jahto Achille Lauro. Izbira edinega ameriškega Žida na krovu kot tistega, ki ga bodo ubili, je vse prej kot naključje (Pettiford, Harding, 2005, str. 45).

Turizem je lahko sporočilo ali komunikacijski medij, ki se ga poslužujejo teroristi. Turizem lahko spodbudi teroristično nasilje s podpihovanjem političnega, verskega, družbeno-gospodarskega in kulturnega nezadovoljstva in je lahko uporabljen kot stroškovno učinkovito sredstvo za posredovanje širšega sporočila o ideološkem/političnem nasprotovanju. V nobenem primeru izbira turistov kot tarč ni naključna. Za teroriste so simbolika, dobra publiciteta in vrednost novic, ki so povezane z mednarodnimi potniki, preveč dragocene, da jih ne bi izkoristili.

3. TURIZEM

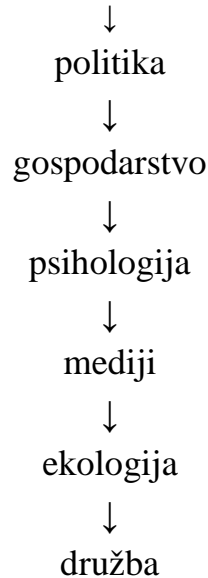
3.1 Sistem turizma

Turizem je mednarodni fenomen, torej turisti potujejo na počitniške destinacije po vsem svetu. Zaradi globalizacije in moderne tehnologije prometa je za turiste lažje, hitreje in ceneje potovati v bolj oddaljene države kot preživljati počitnice blizu doma (Freyer, 2002). Veliko teh držav je v gospodarskem pogledu odvisnih od turizma zaradi zaposlovanja, tujih naložb in posredno tudi dohodkov od obdavčitve, ki jih zbere javni sektor. Nekateri avtorji so opisali odnos med turizmom in nacionalnim gospodarstvom z vidika sistema. Kaspar opisuje turizem kot odprt sistem, sestavljen iz gospodarskih, političnih in družbenih elementov, ki vplivajo na vrsto okoljskih sistemov in so obenem podvrženi njihovemu vplivu.

Opis turizma kot odprtega sistema poudarja pomembnost okolja pri razumevanju strukture in razvoja turizma. V podobnem pristopu Freyer (2006) razume turizem kot multidisciplinarni sistem, kjer je potovanje določen predmet, na katerega vplivajo različni sistemi ali moduli. Primarno šest različnih sistemov in/ali modulov opisuje turizem v vseh njegovih oblikah. Ta pristop se lahko uporabi za razlago vpliva, ki ga ima lahko terorizem na turizem. Vplive terorizma se lahko razdeli na šest glavnih področij z uporabo tega multidisciplinarnega turističnega pristopa. Razlogi za terorizem, povezani s turizmom, izhajajo predvsem iz teh šestih področij (Freyer, 2007, str. 7-9):

Slika: Vpliv, ki ga lahko ima terorizem na turizem.

TURIZEM IN GOSPODARSTVO



Vir: Schröder, Frayer, tourism and terrorism: an analytical framework with special focus on the media, 2007, str. 7.

- Gospodarstvo: razlike v gospodarskem stanju med državami, predvsem dodelitev sredstev zaradi turizma, ki se lahko smatra kot nepravilna.
- Družba: socialne probleme, povezane z družbenimi sloji, razredi in vrednotami, normami, kulturami, tradicijami ali religijami, poslabša turizem.
- Ekologija/okolje: uničevanje in onesnaževanje okolja zaradi uporabe naravnih virov v turizmu.
- Psihologija: posamezni psihološki dejavniki (odnos, obnašanje) kot notranja motivacija za teroristične dejavnosti.
- Politika: politična ozadja so zagotovo eden od poglobitnih razlogov za terorizem, na primer različne oblike sodelovanja in nesodelovanja v virih politične moči. Politične manjšine so torej pogosto povzročiteljice terorističnih dejavnosti.
- Mediji: postali so sredstvo oziroma govornik v imenu teroristov.

Vplivi medijev so lahko pozitivni, na primer sodelovanje pri spodbujanju povpraševanja s pozitivnim poročanjem, kot tudi negativni. Med političnimi krizami lahko turistična industrija trpi zaradi posledic negativnega poročanja. Na podoben način tudi naravne katastrofe in tiste, ki jih povzroči človek, povzročijo pojavljanje negativnih podob v medijih, kar povzroči, da potencialni turisti ponovno razmislijo o svojih potovalnih načrtih.

Kjer so teroristične dejavnosti v središču medijske pozornosti, je strah pred osebnimi poškodbami, ki se pojavi, lahko zadosten za trajen negativen učinek na turistično povpraševanje (Schröder, Freyer, 2007, str.135).

3.2 Turizem kot ekonomski pojav

Turizem je področje zanimanja ekonomistov, antropologov in sociologov. Je sestavljen družbeni in ekonomski pojav ter gospodarska dejavnost (Planina, 1997, str. 13). Spada med največjo svetovno gospodarsko dejavnost in s svojimi lastnostmi predstavlja najznačilnejše področje družbenega razvoja v 21. stoletju. Turistična dejavnost povezuje številne gospodarske in druge dejavnosti in ima velike multiplikacijske učinke. Zato je razvoj turizma pomembna strateška razvojna usmeritev za veliko držav, ne glede na ekonomsko razvitost, politično usmerjenost in kulturno različnost.

Temeljne raziskave v zadnjih desetih letih dokazujejo, da je turizem osrednja panoga sodobnega gospodarstva in pomemben steber globalizacije. Za turizem je bila do devetdesetih let značilna koncentracija prostora (morska obala, vodna področja), časa (poletne počitnice) in potovalnih motivov (počitek, razvedrilo). Toda turizem se je v zadnjih desetih letih prostorsko in časovno globaliziral in izoblikoval glede na interes in namen potovanj, vrste počitnikovanja in različne načine potrošnje in se vedno bolj prilagaja potrebam in vrednotam sodobnega človeka (Strategija slovenskega turizma, 2002–2006).

V splošnem globalizacija in njene posledice vplivajo tudi na turizem. Turizem kot ena največjih industrij v svetu zahteva nenehen razvoj in intenzivno prilagajanje procesom globalizacije. Na planetarni ravni postaja turizem ena najpomembnejših gospodarskih panog. Z ekonomskega vidika pa je kot storitev v ospredju postindustrijske družbe. Posledica liberalizacije in gospodarske rasti, višjega življenjskega standarda, modernizacije prometnih sredstev in širitvijo mednarodnega prostora imamo na razpolago različne možnosti potovanj in raznovrstne turistične aranžmaje. Z razvojem turizma in vplivom globalizacije se izpolnjujejo družbene možnosti v smislu spoznavanja in spoštovanja drugih kultur in načinov življenja. Turizem je hkrati družbeni in ekonomski pojav, ki je podvržen ekonomskim zakonitostim, in je odvisen od mnogih dejavnikov. Iz družbenega vidika obravnavamo turizem predvsem takrat, ko opazujemo njegove vzroke, namen, pogoje, pojavne oblike in neekonomske učinke in posledice. Turizem je pojav in dejavnost z mnogimi ekonomskimi in neekonomskimi funkcijami. Z ekonomskega vidika obravnavamo turizem kot način in sredstvo za uresničenje zelenih družbenih smeri razvoja. Med ekonomske učinke, ki opredeljujejo posamezne funkcije so (Woodward, 2005, str. 47):

- vpliv na plačilno bilanco,
- vpliv na prerazporeditev dohodka,

- vpliv na gospodarski razvoj in
- vpliv na zaposlenost.

Med neekonomske funkcije štejemo rekreacijo delovne sile, izboljšanje zdravstvenega stanja, razširitev kulturnih obzorij, spoznavanje ljudi in narodov ter krepitev miru v svetu (Planina, 1997, str. 2). Neekonomske funkcije turizma na splošno pa so še: vpliv na vrednotenje naravne in kulturne dediščine, vpliv na kakovost življenja, vpliv na kulturno izmenjavo in kulturno ustvarjalnost, vpliv na učenje tujih jezikov, vpliv na ugled dežele v svetu, razbijanje negativnih stereotipov, vpliv na politično stabilnost ter turistična dejavnost.

3.2.1 Vpliv turizma na BDP

Bruto domači proizvod (BDP) je vrednost vseh proizvodov in storitev, ki so bili proizvedeni v določenem narodnem gospodarstvu v določenem obdobju (Woodward, 2005, str. 49). Turistično povpraševanje sproža izdatke in s tem proizvodnjo, to pa posledično vpliva na velikost ustvarjenega BDP.

Turizem se odraža v izdatkih posameznih delov BDP, in sicer z izdatki prebivalstva oz. turistov (C), izdatki za investicije zasebnega sektorja (I) in izdatki države (G), na primer v infrastrukturo, ter izdatki izvoza (X) turističnih storitev v primeru mednarodnega receptivnega turizma in izdatki in izdatki uvoza (M) turističnih storitev v primeru mednarodnega emitivnega turizma. Temu pravimo izdatkovna metoda merjenja BDP.

$$Y = C + I + G + (X - M)$$

BDP lahko izračunamo tudi po dohodkovni metodi, ki vključuje tudi tiste dohodke, ki nastanejo na podlagi turizma. Dohodkovna metoda izhaja iz tega, da so izdatki za nakup proizvodov in storitev hkrati tudi dohodki gospodinjestev in podjetji. Če torej seštejemo plače, dobičke, rente in obrestne dohodke, dobimo narodni dohodek, ki pa je manjši od BDP.

Ne glede na metodo izračuna BDP velja, da je prispevek turizma k BDP pomembnejši v majhnih državah, za katere je turizem posebnega pomena in imajo le malo razvite dejavnosti. V takšnih državah turizem prispeva tudi 10–25 % BDP. Ekstremen primer so Bahami z 52 % in Antigva s 58 % deležem prispevka turizma k BDP, po raziskavi iz leta 1990 (Bull, 1997, str. 131).

Tabela 1 prikazuje prispevek turizma k BDP in celotni (direktni in indirektni) zaposlenosti v nekaterih državah, izmerjeno po Turističnih satelitskih izračunih (TSA).

Tabela 1: Prispevek turizma k BDP in zaposlenosti v določenih državah.

Država	Leto merjenja s TSA	% prispevka turizma k BDP	% prispevka turizma k celotni zaposlenosti
Nizozemska			
Finska	1996	2,3	-
Francija	1998	7,3	-
Norveška	1999	4,3	6,8
Avstrija	1999	7,2	-
Španija	1996	6,7	6,2
Švica	1998	3,4	5,2
Kanada	2000	2,4	3,5
ZDA	1997	2,2-2,8	3,3-4,0
Avstralija	1999	4,5	6,0
Nova Zelandija	1999	4,6	5,6
Mehika	1996	8,2	-
Čile	1996	3,8	3,2
Slovenija	2000	3,8	-

Vir: Tyrrell, Johnston, The economic impacts of tourism: a special issue. Journal of travel research, 2006, str. 5.

Terorizem se z uporabo svoje oborožene moči izkorišča za doseg ekonomskih, političnih, moralnih in drugih učinkov. Terorizem je še posebno nevaren turizmu predvsem zato, ker so teroristični cilji ravno mesta, kjer se turisti zbirajo, in so zato idealni za teroristične akcije. Zato so turisti in turistične zmogljivosti objekt terorističnih napadov kot nadomestilo za druge, bolj pripravne cilje, ki niso tako lahko dostopni ali pa je politični učinek sam teroristične akcije bolj učinkovit.

Kot je bilo omenjeno že v uvodu, se bo analiza terorističnih posledic na turizem omejila na teroristične napade, ki so se zgodili v Keniji, Egiptu, Londonu in večje teroristično dejanje, ki je prizadelo celoten zahodni svet, napad na ZDA 11. septembra 2001. V naslednjih poglavjih bodo razčlenjena teroristična dejanja po državah, kjer je terorizem pustil posledice v turizmu, s poudarkom na 11. septembru, ki je pustil največje posledice v globalnem turizmu.

4. VPLIV TERORIZMA NA TURIZEM V EGIPTU IN KENJI

Potovalne in turistične industrije so v zadnjih 25 letih porasle za 500%, in ocenjuje se, da bodo v letu 2009 turisti v tujih državah porabili 884 milijard dolarjev za dejavnosti, povezane s turizmom. Za številne države v nerazvitem svetu je turizem najbolj odločilna oblika prihodka, kar zadeva BDP, in zato močno vpliva na vsak gospodarski razvoj. Problem za številne od teh manj gospodarsko razvitih držav predstavlja dejstvo, da morebitna politična vprašanja, ki so tam prisotna, lahko povzročijo konflikt z drugimi skupinami ljudi, ki imajo določena politična prepričanja, kar lahko privede do izvrševanja terorističnih napadov, predvsem zaradi verskih in političnih prepričanj in/ali lastništva zemlje (Pettiford, Harding, 2005, str. 50).

4.1 Egipt in Islamska skupina al-gama'a al Islamiya

Egipt leži v Severni Afriki in meji na Libijo, Sudan, Sredozemsko morje in Rdeče morje. Država ima približno 78 milijonov prebivalcev in visoko gostoto prebivalstva vzdolž reke Nil ter v Kairu, predvsem zaradi zelo rodovitne zemlje (približno 40.000 km²).

Glavne počitniške točke v Egiptu so Hurghada, El Goana, Taba in Šarm el Šejk, ki ležijo na obalnih predelih. Ta območja so znana po ekologiji morja in peščenih plažah. Obstaja tudi niša za bolj prilagojene počitnice, kot so križarjenja po Nilu in zgodovinski turizem, kar omogočata tamkajšnja geografska raznolikost in zgodovina.

Egipt je razmeroma dobra študija primera, ko primerjamo vplive terorizma na turizem, predvsem zaradi dveh razlogov. Egipt ima veliko korist od mednarodnega turizma, delno zaradi piramid v Gizi in Asuanskega jezua. Država je prav tako islamska in veliko terorističnih napadov izhaja iz islamske skupnosti, izvrši pa jih majhna skupina skrajnežev, ki podpira svojo vero z izvajanjem terorističnih dejavnosti. V tem smislu ima egiptovska vlada velik problem pri omejevanju ekstremizma islamskega verskega terorizma, ki škodljivo vpliva na njihovo gospodarsko blaginjo (Pettiford, Harding, 2005, str. 260).

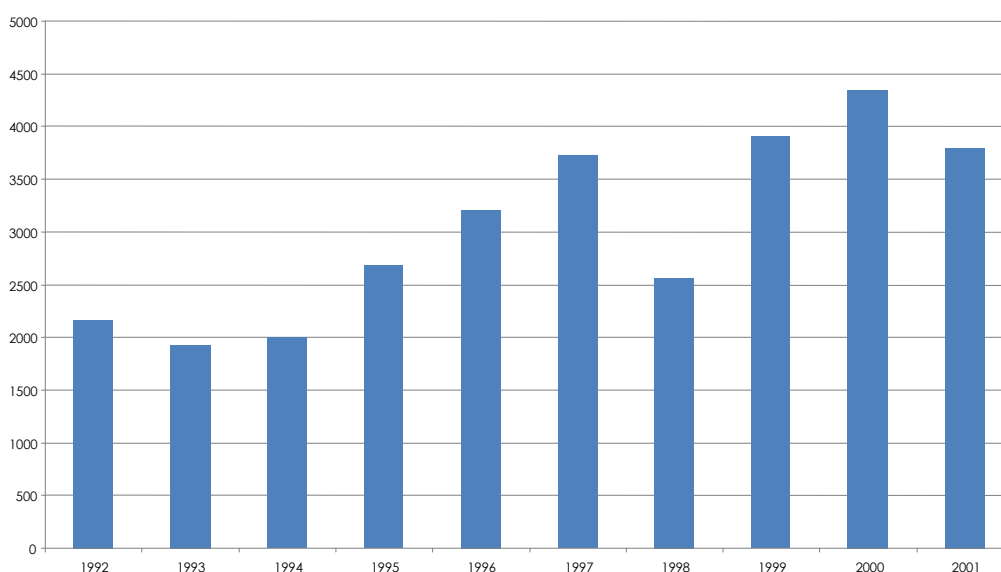
Islamska skupina (*Al-gama'a al- Islamiya*) je v Egiptu že dolgo zapisana v zgodovino kot teroristična skupina, od prvega pojava v poznih sedemdesetih letih. Borili so se proti temu, da bi država sprejela islamsko pravo (šariat), fundamentalistično pravo, ki vključuje stroge zakone o pravilih oblačenja, navadah, ravnanju z nemuslimani in spolnih odnosih. Takšna vrsta prava je temelj ekstremističnega islama v moderni družbi. Na turiste so ciljali iz številnih razlogov. Turisti so namreč zelo lahke tarče. Veliko jih je na organiziranih počitnicah, in tako lahko teroristi načrtujejo, kdaj bo prišel avtobus s turisti ali kdaj bodo imeli kosilo in tako dalje. Zato je zelo lahko natančno določiti, kdaj in kje bodo napadi izvršeni. Drugič pa večina tarč razume, da je turistična industrija zelo fleksibilen trg in so potrošniki svobodni pri izbiri kraja za počitnice. Načrtovalci terorističnih akcij vedo, da je

za gospodarstvo in vlado izguba, če bi turisti potovali v druge države. V očeh teroristov je možnost gospodarske krize, ki je posledica upada števila turistov, korak proti uresničitvi njihovih ciljev (Wikipedia, The free encyclopedia, 2008).

Prvi napadi so bili izvršeni leta 1992, ko je oborožen moški napadel križarko, ki je prevažala Nemce, in ubil sto ljudi. Tovrstni napadi so se nadaljevali še štiri leta, ko so bile križarke in turistični vlaki neprestano podvrženi napadom. Toda 18. aprila 1996 je bilo med terorističnim napadom na avtobusno postajo, kjer je čakalo 150 Grkov, ubitih osemnajst ljudi. To je bil za ves svet zelo pomemben dogodek, ker je poudaril novo značilnost teroristov – ubiti čim več ljudi. Še en večji napad se je zgodil leta 1997, ko so teroristi v cerkvi ubili 57 turistov različnih narodnosti, po tem ko so ubili lokalne policiste. Manjši napadi so se še nadaljevali, zadnji pa se je zgodil leta 2005 v letovišču Šarm el Šejk.

Nenehni napadi na počitniške destinacije v Egiptu so povzročili nihanje v mednarodnem turizmu med letoma 1992 in 2001, kot je prikazano v sliki 1.

Slika 1: Grafični prikaz prihoda mednarodnih turistov v Egipt med letoma 1999 – 2001.



Vir: Frangialli, International tourism: the great turning point, 2004, str. 424.

Graf prikazuje, da je prišlo do splošnega porasta števila mednarodnih turistov med letoma 1992 in 2001, čeprav se je število turistov v določenih letih znižalo zaradi resnih terorističnih dejavnosti. Turizem je doživel upad po napadih na rečno križarko leta 1992, a so nato dve leti zaporedoma prihodki od turizma naraščali. Največji padec je utrpel leta 1997 po strelskem napadu na cerkev. Kljub temu je turistična industrija pokazala, kako

hitro lahko okreva in koliko povpraševanja ima, saj so se prihodki od turizma leta 2000 povišali za 50 %, na rekordne 4,3 milijarde dolarjev, samo dve leti po tem, ko je bil zabeležen najnižji dohodek od turizma kot posledica napadov na cerkev v Luxorju (Frangialli, 2004, str. 421).

Na turizem v Egiptu teroristični napadi očitno niso vplivali, saj je iz grafa razvidno nenehno naraščanje števila turistov. To dokazuje, da si turizem opomore prehitro, da bi terorizem nanj pomembno vplival, saj je potreba po počitnicah tako velika in mednarodni turizem je za turiste še vedno pomemben, saj želijo na počitnice nekam na tuje.

Nevarnosti terorizma v očeh turistov prevladajo nad možnostjo obiska piramid ali doživetja podnebja. Kljub temu je treba upoštevati trajnost teh nenehnih terorističnih napadov. Sčasoma turizem ne bo več tako odporen proti terorizmu, saj turistična podjetja ne bodo hotela vlagati v državo oziroma v hotele, letališke objekte in lete v državo zaradi nevarnosti, da bi bili napadeni ali da bi število turistov pričelo upadati. Če se bo to pričelo dogajati, se bodo mednarodne naložbe zmanjšale in povzročile probleme v infrastrukturi (v lokalnih bolnišnicah, na policiji in predvsem v cestnem omrežju). To bi lahko privedlo tudi do višje stopnje kriminalitete zaradi večje brezposelnosti na območju, predvsem zaradi izgube služb v turističnem sektorju, posledično pa se lahko število soočenj med skupinami poveča. To v bistvu želi doseči Islamska skupina.

4.2 Upad turizma po terorističnem napadu v Keniji

Mombasa je središče obalnega turizma v Keniji. Sam otok Mombasa ni glavna atrakcija, čeprav veliko ljudi obišče stari del mesta in utrdbo Fort Jesus. Severno od otoka Mombasa ležijo plaže Nyali, Kenyatta, Bamburi in Shanzu. Južno od mesta se nahajajo plaže Shelly, Tiwi in Diani. Na teh plažah so številni luksuzni hoteli, medtem ko se večina cenejših hotelov nahaja nekoliko ven iz mesta.

28. novembra 2002 je bil teroristični napad izvršen na Hotel Paradise v obmorskem letovišču v Mombasi. Avto-bomba se je sprožila na stopnišču v preddverju hotela ter ubila 13 in ranila 80 turistov. Napade je izvršila skupina, povezana z Al Kajdo, ki je zakrivila napade 11. septembra (Azarya, 2004, str. 949).

Po podatkih Svetovne trgovinske organizacije je turizem v Mombasi glavni sektor za zaposlovanje. Zaradi terorističnih napadov je upadlo zanimanje za počitnice in povpraševanje po letih se je zmanjšalo. Letalski družbi British Airways kot Kenya Airways sta zabeležili preklice letov in rezervacij hotelov po napadih leta 2002 zaradi strahu, ki so ga povzročili teroristi, splošnega trenda gospodarstva in nepripravljenosti ljudi, da bi leteli po 11. septembru. V tej gospodarsko manj razviti državi, katere gospodarstvo je deloma odvisno od porasta turizma, po napadih – ki so prvotno privedli do velike brezposelnosti na

območju, kar je sprožilo negativen multiplikacijski efekt na območju – je prišlo do izgube služb, ki niso neposredno povezane s turizmom, ampak s trgovanjem lokalnih ljudi.

5. TERORISTIČNI NAPAD NA ZDA – 11. SEPTEMBER 2001

5.1 Oris terorističnega napada

Teroristični napadi 11. septembra 2001 so se osredotočili na dve tarči in uničili življenja ter objekte na treh lokacijah. V torek zjutraj, 11. septembra 2001, je 19 samomorilskih ugrabiteljev prevzelo nadzor nad štirimi letali Združenih držav Amerike, s katerimi so se raztreščili v dvojčka Svetovnega trgovinskega centra v New Yorku, Pentagon v Washingtonu, DC, in v polje v mestu Somerset Country, zahodno od Pittsburga v Pensilvaniji. Ubitih je bilo med 5.000 – 6.000 ljudi. To dejanje je neposredno vplivalo na potovanja in turizem v celotnih Združenih državah Amerike in drugih predelih sveta. (Bonham, Edmonds & Mak, 2006, str. 100).

5.2 Vpliv napada 11. september na globalni turizem

Najbolj vplivno teroristično dejanje, ki je imelo največji učinek na potovalno in turistično industrijo v 21. stoletju, so gotovo napadi 11. septembra. Kljub temu pri teh napadih cilj ni bila neposredno turistična industrija, v nasprotju z napadi v Egiptu in v Keniji, ampak je bil njihov gospodarski učinek na industrijo veliko bolj obsežen, predvsem zaradi velike razsežnosti napadov in vpliva, ki so ga imeli na obnašanje turistov. Čeprav so napadi v preteklosti povzročili probleme, je industrija ostala odporna; napadi v New Yorku in njihova razsežnost pa so resnično preoblikovali industrijo.

Celoten gospodarski vpliv 11. septembra je realno nemogoče izmeriti; kljub temu je Svetovni svet za potovanja in turizem ocenil, da upad povpraševanja po potovanjih in turizmu po vsem svetu znaša 10 %. To globalno pomeni izgubo delovnih mest za 8,8 milijonov ljudi, vključno z letalskimi družbami, hoteli, organizatorji potovanj, podjetji za najem avtomobilov in podjetji za kreditne kartice, kar je povzročilo 1,7 % upad celotnega BDP-ja svetovnega gospodarstva. Kljub temu je pomembno upoštevati, da so še drugi dejavniki, ki bi lahko imeli vpliv na upad skupnega BDP-ja po svetu (Bonham, Edmonds & Mak, 2006, str. 102). Ker gre za svetovno merilo, lahko tudi zunanji dejavniki, kot so naravne katastrofe in izbruhi bolezni, povzročijo takšen padec. Tudi ko govorimo o terorističnih napadih, gospodarskega upada ne povzročijo nujno samo izgube v turizmu, ampak na primer izguba od prodaje v mestu ali izguba pri mednarodnem trgovanju.

V kombinaciji z mrtvilom v globalnem gospodarstvu so napadi na Svetovni trgovinski center v New Yorku leta 2001 povzročili upad števila mednarodnih prihodov za štiri milijone po vsem svetu v primerjavi z letom poprej. To seveda nakazuje na element povzročene strahu in nepripravljenosti leteti, predvsem na čezoceanskih letih, kar kaže

na to, da je bila turistična industrija prizadeta v globalnem merilu in ne samo v Ameriki (Atkins, Chew, Gschwind & Parker, 2003, str. 262).

V Združenem kraljestvu je prišlo do upada mednarodnega turizma, saj je bil Westminster Abbey 12 % manj obiskan, Tower of London 20 % manj obiskan in Tate Britain 16 % manj obiskan. Kljub temu se je vpliv najbolj odražal pri potovanju v ZDA, saj so obiski padli za 20 %. Če govorimo o številu potnikov, je bil kratkoročen vpliv za letalske družbe resnično katastrofalen. Število potnikov na glavnih newyorških letališčih (John F. Kennedy, Newark in La Guardia) se je v letu 2002 zmanjšalo na 38.456.239, v primerjavi s 44.166.012 potniki v letu 2001 (Gut P., Jarrell S., 2007, str. 150). Letalski družbi British Airways in American Airlines sta obe utrpeli izgubo, saj se je povpraševanje zmanjšalo predvsem na trgu rednih poletov s polnimi storitvami, kar je omogočilo, da so bile na trgu nove, cenovno ugodnejše letalske družbe bolj konkurenčne. British Airways se je borila z družbami Go, Easyjet, Ryanair in zmanjšanim povpraševanjem po njihovih storitvah (Law, 2006 str. 289).

Čeprav so številna potovalna in turistična podjetja poročala o velikem upadu povpraševanja, je mogoče pričakovati, da se bo v dolgoročnem pogledu povpraševanje po potovanjih in turizmu počasi izboljšalo, saj se bo zaupanje potrošnikov verjetno izboljšalo zaradi povečane varnosti in povpraševanje po letih in počitnicah se bo povečalo. To lahko podkrepimo s porastom števila potnikov na newyorških letališčih za 547.384 med letoma 2002 in 2003. To so povzročile relativno ugodne cene na trgu letalskih družb, kar deluje kot obrambni mehanizem pred strahom pred napadi na letala. Videti je, da v dolgoročnem smislu nenehno ogrožanje varnosti, kot so na primer grožnje z zdravju škodljivim otroškim mlekom leta 2006 ali prometna nesreča na letališču v Glasgowu leta 2007, ljudi ne preplaši (World Travel & Tourism Council, 2008).

Dolgoročni učinki napadov 11. septembra so povzročili večjo previdnost, saj je turistična industrija rasla prehitro zaradi ugodnih cen letov in bolj razpoložljivega dohodka, predvsem v Severni Ameriki in Evropi.

Industrija najverjetneje ne bo nikoli rasla tako hitro kot pred napadi, iz previdnosti pred morebitnimi novimi padci. Kot sta izjavila Adam Blake in Thea Sinclair iz Svetovne trgovinske organizacije: »*Prispevek turizma in potovanja tako k industrijsko razvitim državam kot državam v razvoju je zdaj tako velik, da je kakršen koli upad obsega dejavnosti lahko razlog za skrb.*« (World Travel & Tourism Council, 2008).

5.3 Vpliv napada 11. september na turizem v ZDA

Turizem v ZDA je precej dobro prenesel posledice groznih dogodkov v preteklih letih, saj je videti, da so se potniki prilagodili grožnjam s spremembo izbire turističnih destinacij. Posledično se je s prihodi turistov v večino držav pokazala velika odpornost v tem neugodnem potovalnem okolju po 11. septembru. Kljub temu je v tem obdobju niz negativnih šokov po vsem svetu zelo slabo vplival na okrevanje turizma v nekaterih državah.

Teroristični napad 11. septembra in nadaljnji teroristični incidenti ter drugi večji mednarodni šoki so povzročili strm padec prihodov mednarodnih turistov v Združene države. Potovalna in turistična industrija v Združenih državah si še zdaleč ni opomogla, saj se obseg mednarodnih obiskovalcev, ki prihajajo v Združene države, še naprej manjša.

Eno nadomestilo za s turizmom povezana podjetja v Združenih državah je bilo neprekinjeno naraščanje števila potovanj domačinov po 11. septembru, medtem ko je število tujih turistov utrpelo zastrašujoč padec. Kljub temu se je celotna poraba za potovanja (po izračunu inflacije) zmanjšala celo med domačimi potniki znotraj ZDA, v letu 2004 pa je ostala pod nivojem porabe za potovanja znotraj države pred 11. septembrom. Padec porabe za potovanja se je odražal predvsem v zaposlovanju v turizmu. Med letoma 2000 in 2004 se je neposredno zaposlovanje v turizmu zmanjšalo za skoraj 5 %, v primerjavi s postranskim (0,23 %) upadom skupnega zaposlovanja v Združenih državah v istem obdobju (Johnston, Nedelescu, 2006, str. 17).

Upad v porabi za potovanja znotraj države v Združenih državah se, kljub naraščajočemu številu potovanj domačinov, lahko razlaga s spremembo strukture potnikov. Teroristični napadi 11. septembra in posledični šoki ter recesija v Združenih državah, ki se je pričela marca 2001, so privedli do zmanjšanja proračuna za poslovna potovanja in močno okrnili drage poslovne poti, predvsem potovanja na konvencije in druga srečanja. Leta 2003 je delež poslovnih potovanj znašal 18 % celotnega števila domačih potovanj v Združenih državah in 31 % celotne porabe za potovanja (International business and global terrorism, 2004, str. 3). Napredek v telekomunikacijski tehnologiji je delno kriv za upad števila poslovnih potovanj: danes se podjetja (40 % poslovnih letalskih potnikov v letu 2004) veliko bolj zanašajo na izboljšane telekonference in internet kot alternativo osebemu potovanju.

Kot odziv na 11. september in nadaljnje šoke so prebivalci Združenih držav tudi okrnili svoja potovanja v tujino in število potovanj iz Združenih držav v tujino se je nenehno zmanjševalo ter padlo s 60,9 milijonov potovanj leta 2000 na 54,2 milijona potovanj leta 2003 (Lew A., 2008). Če izvzamemo potovanja v Mehiko in Kanado, je število potovanj na dolgo razdaljo v čez atlantske države upadlo s 26 milijonov na 24 milijonov. Kljub temu je bil upad mednarodnih potovanj izven Združenih držav manjši od padca števila mednarodnih obiskov v

Združene države, kar je prispevalo k naraščanju primanjkljaja na tekočem računu bolj kot v preostalem svetu.

5.3.1 Spremembe v potovalni in turistični industriji v ZDA

Teroristični napadi so privedli do novih in poostrenih varnostnih ukrepov v hotelih in restavracijah, zabaviščnih centrih, letališčih, pristaniščih, avtobusnih postajah, železniških postajah, športnih stadionih in drugih krajih v ZDA, kjer se ob različnih dogodkih lahko zbere veliko število ljudi, vključno s turisti. Nekateri od teh varnostnih ukrepov so navedeni spodaj (Goodrich, 2002, str. 575).

5.3.1.1 Letališča

- Približno 5.000 pripadnikov Nacionalne garde, v kamuflaži in s puškami M-16 v rokah, je bilo razvrščenih na 422 letališč po vsej državi.
- Več (tajnega) varnostnega osebja na letališčih v ZDA
- Omogočanje dostopa v območje prostora za odhode samo potnikom z vozovnicami.
- Boljše pregledovanje potnikov na letaliških kontrolnih točkah v smislu preprečevanja posedovanja nožev, ostrih predmetov, pištol in drugega orožja.
- Več naključnih pregledov potnikov, njihovih čevljev in ročne prtljage.
- Rentgenski pregledi prenosnih računalnikov in druge prtljage.
- Bolj poglobljeni pregledi ozadja vseh zaposlenih v letalstvu ter poostrene omejitve gibanja na ploščadi, v območjih za prtljago in na terminalih.
- Letalske družbe kupujejo bolj zmogljive skenerje, ki lahko zaznajo eksplozive v prtljagi.
- Povečan nadzor prtljage in upraviteljev prtljage na letališčih.
- V prihodnjih nekaj letih bodo letališča v ZDA namestila tehnologijo za prepoznavo obraza, ki bo skenirala, če so v množici znani teroristi, zločinci in tihotapci, ter sprožila alarm, ko bo takšno osebo zaznala (v veliki bazi podatkov). Takšen sistem, ki lahko skenira milijone obrazov v sekundi in zazna več kot 3 km oddaljene obraze, bi lahko uporabljali na kontrolnih točkah na letališču, prostorih za vkrcanje, točkah za pregled potnih listov, stadionih in drugih mestih, kjer se ob določenem dogodku zbere večje število ljudi.

5.3.1.2 Pristanišča, avtobusne postaje, železniške postaje

- Več nadzornih kamer za spremljanje dnevnih aktivnosti.
- Več oboroženih varnostnikov (s pištolami, solzivcem, dražilnim plinom in gumijevkami).
- Več kontrolnih točk za skeniranje in pregled osebne prtljage.

5.3.1.3 Sledni psi

Zvezna letalska administracija (FAA), ki jo skrbijo bombe (in droge) v prtljagi, je pospešila zvezni program za rejo za povečanje števila slednih psov za iskanje bomb, ki jih potrebujejo po vsej državi: na letališčih, v pristaniščih, na železniških postajah, avtobusnih postajah, itd.

5.3.1.4 Razno

Veliko pomembnih mostov, predorov in cest v Ameriki je zdaj pod 24-urnim elektronskim nadzorom, nadzorujejo pa jih tudi človeške pehotne patrulje ter patrulje v označenih in neoznačenih vozilih.

5.3.1.5 Hotelska industrija

Hotelska industrija je prav tako občutila posledice tragedije. Približno tri mesece po napadu je število rezervacij hotelov v ZDA padlo za približno 20–50 %, saj so posamezniki in skupine preklicali načrte za dopust, podjetja so preklicala ali preložila konvencije, korporativna srečanja, seminarje in sejme. To se je izkazalo v vsaj dveh milijardah dolarjev izgube po vseh ZDA v prvem mesecu po tragediji. Da bi privabili stranke, so številni hoteli znižali cene hotelskih sob za 30–50 % in ponudili še druge dodatke, kot so brezplačen zajtrk, popusti na gledališke karte in tri noči za ceno dveh.

5.3.1.6 Igralnice

Po tragediji so igralnice v Las Vegasu v Nevadi poročale o upadu števila rednih obiskovalcev do 50 %, saj so se obiskovalci bali letenja (iz drugih držav, da bi kockali in videli zabaviščne programe).

5.3.1.7 Turizem v državah

Nekatere države v ZDA, kjer turizem predstavlja glavni del industrije, kot so Florida, Kalifornija in Nevada, so utrpele udarec. Za primer vzemimo Florido. Približno 17 odstotkov delovnih mest na Floridi je neposredno povezanih s turizmom, ki je glavna industrija v državi, kar znaša 1,22 milijonov ljudi/delovnih mest po vsej državi. Če jih približno 20 odstotkov odpustijo zaradi upada v letalski industriji, to pomeni izgubo dodatnih 240.000 delovnih mest.

5.3.1.8 Potovanje v države izven ZDA

Potovanje v številne države po svetu je bilo tudi okrnjeno. 12. septembra 2001 je na primer ameriški State Department svojim državljanom izdal navodila o potovanjih, v katerih je bilo navedeno, naj se izogibajo državam, navedenim v prvi preglednici. Nekatere od teh držav, kot so Afganistan, Iran, Irak, Libija in Sudan so raj za teroriste. Nekaj tisoč Američanov je preklicalo svoje počitniške načrte in poslovna potovanja v bolj mirne predele sveta, kot so Evropa, Afrika in Južna Amerika. Veliko srednjih šol, visokih šol, univerz in cerkva je preklicalo ali preložilo letne izlete v tujino za svoje člane. Posledično je hotelska industrija v zgoraj omenjenih predelih sveta utrpela večmilijonsko izgubo prihodkov.

Zaradi 11. septembra se je prav tako spremenilo, kam in kako ameriški državljani potujejo ter trošijo svoj denar.

- Septembra je potovanje državljanov ZDA prek oceana upadlo za 30 %, do največjih sprememb je prišlo pri potovanjih na Bližnji vzhod in v Evropo.
- Oktobra je pri potovanjih prišlo do 28 % upada.
- Novembra je pri potovanjih prišlo do 20 % upada.
- Decembra je prišlo do 5 % upada.
- Na koncu leta so podatki prikazali vsesplošen 6 % upad od leta 2000.

6. TERORISTIČNI NAPAD NA LONDON

Bombni napad na London 7. julija 2005 (imenovano tudi bombni napad 7/7) je bil sestavljen iz vrste koordiniranih razstrelitev bomb, ki so eksplodirale v londonskem sistemu javnega prevoza med jutranjo prometno konico. Samomorilske napade, ki so jih izvedli britanski islamski skrajneži, je motivirala vpletenost Velike Britanije v vojni v Iraku in drugih konfliktih. Ob 8.50 dopoldan so na treh londonskih podzemnih vlakih eksplodirale tri bombe, med katerimi je bil časovni razmik 50 sekund. Četrta bomba je eksplodirala na avtobusu skoraj uro pozneje, ob 9.47 dopoldan na trgu Tavistock Square. V bombnem napadu je bilo ubitih 52 potnikov in štirje samomorilski napadalci, 700 ljudi je bilo ranjenih in povzročene so bile motnje v sistemu mestnega prevoza (prvi dan zelo hude) ter v državni infrastrukturi mobilne telekomunikacije. Vrsta eksplozij samomorilskih napadalcev predstavlja največji in najbolj smrtonosen teroristični napad na londonski tranzitni sistem v zgodovini (BBC News, London Attacks, 2008).

6.1 Posledice

Teroristični napadi na London bi lahko povzročili veliko večji upad prihodkov od prvotnega navedenega zneska 300 milijonov funtov. V skladu s poročilom, ki ga je izdala agencija za promocijo Londona po svetu, Visit London, je takojšnji vpliv, ki so ga imeli samomorilski bombni napadi 7. julija, ocenjen na 2 % upada porabe obiskovalcev. Neuspeli napadi 21. julija so povzročili veliko večjo gospodarsko škodo (Wikipedia, the free encyclopedia, 2008).

Število rezervacij hotelov se je zmanjšalo za 25 %, obiski restavracij skoraj za tretjino in celo število rezervacij gledaliških predstav je upadlo. Glavne londonske turistične atrakcije, kot sta London Eye in Tower of London, so prav tako doživele udarec in tudi za londonske trgovce na drobno je bil to nepravi čas, saj že tako niso imeli dobre sezone. Nekatere večje veleblagovnice, predvsem tiste, ki jim turisti predstavljajo glavno ciljno skupino, kot je Harrods, so poročale o zmanjšanem obisku in številne poletne razprodaje so se začele predčasno.

Vlada upa, da začetna reklama za promocijo Velike Britanije, ki je bila deležna kot nova gostiteljica olimpijskih iger, ne bo izničena zaradi napadov. Newyorška turistična industrija si je opomogla dokaj hitro po 11. septembru. Mesto je v prvem mesecu izgubilo samo 500 milijonov funtov turističnih prihodkov, predvsem zato, ker ni prišlo do ponovnega napada. London tvega dosti večjo izgubo, predvsem zato, ker so se napadi zgodili na vrhuncu poletne sezone in ker obstaja resna grožnja, da bi jih bilo še več (Law, 2006, str. 290).

6.2 Vpliv terorističnega napada v ZDA na hotelske verige Whitbread Hotel Company

Profesor Alan Parker, ki je glavni direktor hotelske verige Whitbread Hotel Company, ki upravlja s hoteli Marriott in Travel Inn v Veliki Britaniji, je dejal, da so imeli dogodki 11. septembra zelo raznolik učinek na dve veji poslovanja verige Whitbread Hotel Company. Nedvomno je največji udarec utrpela veriga Marriott, hotelska veriga s štirimi zvezdicami, ki je kot del globalne znamke ZDA občutila posledice resnega upada števila obiskovalcev, saj so Američani prenehali leteti.

Te posledice so bile še posebno vidne v središču Londona, kjer upravljajo s štirimi hoteli, in na letališču Heathrow. Ko so gostje, ki so obtičali v Londonu v dneh takoj po tragediji, odšli, so ti hoteli doživeli drastičen upad v zasedenosti in strm padec dohodkov. V okolici Londona, z izjemo Edinburgha, so bili podeželski hoteli manj izpostavljeni upadu števila ameriških obiskovalcev in so zmogli obdržati enak odstotek in stopnjo zasedenosti v dveh mesecih po 11. septembru, kljub temu pa so napadi negativno vplivali na konference in poslovne dogodke, saj so jih stranke preklicale ali prestavile. Dober primer je predstavitev pokala Ryder Cup (golf klub), kar močno vplivalo na hotele v srednji Angliji (Atkins, Chew, Gschwind & Parker, 2003, str. 264).

Še ena od takojšnjih posledic je bila poostritev hotelske varnosti. Uvedli so vrsto dodatnih varnostnih ukrepov, da bi zagotovili varnost gostov in družbenikov.

Pri Travel Inn je bil vpliv 11. septembra na njihovo poslovanje manjši in celo »glavni« hoteli Travel Inn v središču Londona so ohranili visoko raven zasedenosti. Glede na to, da hoteli Travel Inn povečini gostijo obiskovalce z domačega trga, niso bili odvisni od upada na ameriškem trgu in njihove cene so, ker so varčna znamka, že bile cenovno primerne za potnike, ki pazijo na stroške (Enz, Canina, 2002, str. 48).

7. VPLIV TERORIZMA NA LETALSKO PREVOZNIŠTVO

Letalsko prevoznništvo kot storitev igra pomembno vlogo pri rasti in razvoju, produktivnosti, tehnološkem napredku ter večji družbeni integraciji. Nagel razvoj telekomunikacij in letalskega prevoznništva sta najbolj pospešili družbeni napredek, še posebej razvoj turizma. Ker je letalski prevoz pogosta tarča terorizma in ker je letalsko prevoznništvo s terorističnim napadom v ZDA najbolj prizadeta gospodarska panoga in del turistične gospodarske verige, bodo v nadaljevanju prikazane posledice, ki jih je teroristični napad povzročil v tem sektorju. Letalsko prevoznništvo kot del turistične verige ima veliko zbranih podatkov o povzročeni škodi (stečajni letalskih družb, izpadi dohodkov, odpusti delavcev, upad prometa) in o posledicah, ki jih še vedno preživlja.

Svetovno letalsko prevoznništvo obsega preko 700 letalskih družb, povezanih z okoli 14.000 letališč in pridelanim letnim prihodkom okoli 3.500 milijard ameriških dolarjev. Letalski trg je za 9 milijonov potnikov v letu 1945 narasel na 1,65 milijarde potnikov leta 2000. Prevoz tovora se je za nekaj tisoč ton leta 1945 povečal v letu 2000 na 30 milijonov ton. Letalske storitve so naraščale v 90-ih letih z 10 % letno rastjo. Danes se okoli 40 % vrednosti svetovnega izvoza opravlja po zraku. ZDA so s 300 milijoni prebivalcev tradicionalno največji letalski trg in pokrivajo okoli 36 % globalnega zračnega prometa, sledijo jim evropske letalske družbe z 28 % deležem, podoben je delež tudi azijsko-pacifiških letalskih družb (Kjelgaard C., 2008). IATA (International Air Travel Association) je na podlagi statistik v začetku leta 2001 napovedala, da bo svetovna rast potniškega prometa v 2001 letu znašala 5,9 %. Število potnikov naj bi se povečalo za 643 milijonov. Rast tovarnega prometa naj bi rasla po stopnji 6,7 %.

7.1 Posledice terorističnega napada (11. september) na ameriško letalsko prevoznništvo

Napad teroristov na ameriške gospodarske in politične moči je pretresel celotno svetovno gospodarstvo. Posledice napada so občutile tudi vse letalske družbe, katerim je bila povzročena neprecenljiva škoda. Tako so postale prav vse, prva in največja gospodarska žrtev terorizma. Napad teroristov je korenito spremenil odnos ljudi in držav do letalskih

prevozov. Veliko ljudi se ne počuti več varnih v letalskem prevozu in občutijo strah pred letenjem.

Raziskovalci so sklepali, da bo nov teroristični napad na ameriške letalske družbe z raketometom ohromil sistem zračnega prometa v ZDA za teden dni, vendar je ameriška vlada po napadih 11. septembra prepovedala letenje samo za štiri dni.

Razumljivo je, da je prepoved letenja pri tovrstnem napadu (ročno prenosljiv protiletalski obrambni sistem) daljša, saj bi za obrambo pred bodočimi napadi morali nadzorovati, kdo se vkrci na letala, ter preiskati območje okrog letališč in namestiti okrepljene varovalne in varnostne službe na površine letališč oziroma v njihovo bližino.

Dolžina prvotne prepovedi v resnici ni tako pomembna. Velik strošek po 11. septembru je predstavljalo zelo počasno okrevanje industrije, z manjšo uporabo blaga in storitev industrije zračnega prevoznitva (Harper, 2008).

Raziskovalci so izračunali, da bi bila neposredna izguba prihodka zaradi novega terorističnega napada ameriških letalskih podjetij 43,65 milijard dolarjev v dveh letih. To je zelo blizu celotni neto izgubi, ki jo je po ocenah Združenja letalskih prevoznikov (ATA) utrpela ameriška letalska industrija v obdobju med letoma 2001–2005, preden je industrija leta 2006 ponovno začela obratovati z dobičkom – čeprav pravijo, da znanstveniki kalifornijske univerze pri svojih izračunih niso uporabili ocene Združenja letalskih prevoznikov.

Njihova ocena izgube prihodkov temelji na predpostavki, da bi se zračni prevoz tovora vrnil v normalno stanje takoj po sedemdnevni prepovedi, potniški promet pa bi za vrnitev v stanje pred napadi potreboval dve leti, kot se je zgodilo po 11. septembru. Povprečno ceno karte za notranje lete so ocenili na 325 \$, ceno kart za mednarodne lete pa na 667 \$.

Samo zaradi razglasitve izrednih razmer in prepovedi letenja v zračnem prostoru ZDA po napadih v letu 2001 je neto izguba letalskih prevoznikov ZDA znašala 7,3 milijarde \$ (Harper, 2008). Iz istega razloga so škodo utrpeli tudi druge družbe po svetu. Število potnikov je po napadih upadlo za 35 %, drugod po svetu pa za 20–25 % (Krautberger M., 2001, str. 25). Air Canada je takoj napovedala zmanjšanje števila poletov v ZDA za petino. Avstralski Ansett je drsel v stečaj. Zmanjšano število potnikov je letalskim prevoznikom prineslo velike izgube.

Na teroristične napade so se takoj odzvale zavarovalnice in enostransko odstopile od členov pogodb, ki jamčijo izplačilo škode, ki je povzročena s terorizmom ali vojno. Takoj so se povečale premije za zavarovanja in iz pogodb izključile klavzule jamstva za primere vojn in terorizma. Ameriško združenje letalskih prevoznikov je vlado takoj zaprosilo za 43 milijard \$ pomoči, in sicer od tega 24 milijard \$ v obliki subvencij, 11,2 milijarde \$ v obliki garancij, ki naj bi jih zagotovila vlada, 7,8 milijarde \$ pa so zahtevale v obliki

davčnih olajšav. Deset dni po napadu je zvezna vlada ZDA svojim prevoznikom odobrila 15 milijard \$ pomoči (Stregar A., 2001). Kljub finančni pomoči je v letalskem prometu v ZDA bilo odpuščenih okoli 100.000 delavcev. American Airlines, ki sodi med največje prevoznike v ZDA, je med 130.000 zaposlenimi odpustil 20.000 zaposlenih. United Airlines je z 98.000 zaposlenimi ravno tako odpustil 20.000 zaposlenih. V letalski družbi Continental Airlines je izmed 56.000 zaposlenih službo izgubilo 12.000 zaposlenih. US Airways je s 45.000 zaposlenimi, odpustil 11.000 zaposlenih, Northwest Airlines je z 53.500 zaposlenimi odpustil 10.000 zaposlenih itd.

Padec letalskega prometa je veliko letalskih družb močno šokiral. Nekatere izmed njih so si opomogle, le nekaterim nizkocenovnim izjemam posel cveti. ZDA imajo 7 velikih letalskih prevoznikov. Navedla bom samo težave treh največjih. V težavah se je po terorističnem napadu znašla druga največja ameriška letalska družba United Airlines, ki je zaposlovala 98.000 ljudi. Pred 11. septembrom je družba opravljala 20 % vseh poletov ameriškega letalskega potniškega prometa. Družba je imela leta 2001 2,1 milijarde dolarjev izgube. Leta 2002 je dobila 1,8 milijarde \$ vladne pomoči iz sklada za podporo prizadetemu letalskemu sektorju. Odpustili so 9000 zaposlenih in zmanjšali promet za 23 %. Družba je kasneje, 9. 12. 2002, zaradi preprirov s sindikati šla v stečaj. Februarja 2003 je United Airlines ustanovil svojega poceni prevoznika in znižal cene prevoza za 40 %. Nova družba je leta 2003 imela 1,3 milijarde \$ izgube, in še danes, kljub izboljšanju poslovanja, ni prišla iz krize (Kjelegaard, 2008).

Družba American Airlines, s 130.000 zaposlenimi, je imela v letu 2001 ravno tako 1,8 milijarde \$ izgube, leta 2002 pa se je ta številka povzpela na 3,5 milijarde \$. Po 11. septembru je bila družba prisiljena odpuščati svoje zaposlene, zmanjšati svoje zmogljivosti in stroške poslovanja. Leta 2002 pa je tudi razglasila stečaj.

Družba US Airways je zaposlovala 45.000 ljudi, imela je 340 letal, ki so letno prepeljala 56 milijonov potnikov. Dobila je pomoč pol milijarde \$ in jamstvo za 900 milijonov \$, kljub temu pa je leta 2002 morala razglasiti stečaj. V ZDA sta edino dve nizkocenovni družbi imeli dobiček, in sicer sta to bili Southwest in AirTrans (Tyrell Timothy & Johnston Robert, 2006, str. 7).

7.2 Posledice terorističnega napada (11. september) na evropsko letalsko prevozišтво

Teroristični napad na ZDA je močno prizadel tudi vse evropske letalske družbe. British Airways, Air France in Lufthansa so, izmed 40 letalskih prevoznikov, tri največje evropske letalske družbe. Vse družbe so omejene s skupno evropsko zakonodajo, hkrati pa izpostavljene nacionalnim interesom. Padec povpraševanja na trgu ZDA so močno občutile in škodo ocenile na 775 milijonov €, namesto 645 milijonov € napovedanega dobička (Kuhar, 2002). Med evropskimi letalskimi družbami so bile najbolj na udaru tiste, ki letijo

v ZDA. Med njimi so bile najbolj prizadete Air Lingus, Virgin Atlantic Airways, British Airways in KLM (Royal Dutch Airlines), ki so imele veliko letov preko Atlantika. Virgin Atlantic Airways je bila prva, ki je v Evropi odpustila 1.200 delavcev. Lufthansa je v hangarjih ostalo kar 28 letal, napovedala pa je tudi 20 % zmanjšanje kapacitet. Nizozemski KLM je napovedal odpust 2.500 zaposlenih in v septembru 2001 ocenil izpad prihodka v višini 50 milijonov €. Belgijska Sabena je napovedala bankrot.

Tudi evropske letalske družbe so takoj poskušale pridobiti subvencije in finančno pomoč. V oktobru leta 2001 je Evropska komisija ugotavljala posledice terorističnega napada v ZDA za evropski letalski prevoz ter zahteve letalskih prevoznikov (Mitchene, 2001). Letalske družbe so zahtevale do konca leta 2001 povrnitev škode, ki je nastala po 11. septembru. Evropska komisija je odobrila subvencije le letalskim družbam, ki so imele čezatlantske proge, pri evropskih progah pa je odobrila subvencije le tistim, ki so vključene v čezatlantske linije. Zato so v letu 2001 največje evropske letalske družbe pridelale izgubo, in sicer je Air France imel 34 % izgubo dobička, Alitalia kar 48 %, British Airways 50, KLM 47 % in Lufthansa 42 % (Capell, 2002, str. 17). Edini evropski družbi, ki ju ni prizadel 11. september, sta bili Easyjet in Ryanair. Obe letita le na notranjih evropskih linijah in sta ustvarili dobiček.

V stečaj sta odšli dve veliki evropski letalski družbi, in sicer sta to bili belgijska Sabena in Swissair. Slednja je zašla v težave že pred 11. septembrom. Swissair se je znašel v velikih finančnih težavah zaradi preobsežnega investiranja in prehitre širitve. Swissair ni imel možnost prevzeti evropske notranje linije, ker Švica ni članica EU. Leta 2000 je družba že pridelala 2,9 milijarde švicarskih frankov izgube, 11. september je težave Swissaira le še pospešil. Švicarske banke so priskočile na pomoč z milijardo frankov posojila, vendar je moral Swissair kljub temu, konec septembra, razglasiti stečaj (Stregar, 2001). Njegova družba Crossair je prevzela polete, nato pa je s pomočjo vlade oblikovala novo družbo Swiss Air Lines, ki je prevzela skoraj vse nekdanje lete (Krek, 2002, str. 28-29).

Sabena je belgijska letalska družba, ki je leta 2000 prepeljala 11 milijonov potnikov in imela 2,5 milijarde € prometa. V letu 2001 je zaradi dolgov in posledic terorističnega napada v ZDA in pritiskov sindikatov glede stroškov dela šla v stečaj. Odpuščenih je bila 12.000 delavcev. Swissair je imel v tej družbi 49 % delež.

Teroristični napad 11. septembra je pustil velike posledice na letalskem prevozništvu, kar prikazuje tudi napoved stopnje rasti potnikov v letalskem prometu. Dejansko je zmanjšanje števila potnikov na svetovni ravni v letu 2001 znašalo 4,6 %, v severnoatlantskem bazenu 10,5 %, v pacifiškem bazenu 9,5 %, na linijah med Evropo in srednjim vzhodom pa 11 %. (glej tabelo 2). Skupno je v domačem prometu je v letu 2001 zabeležen 5,9 % izpad potnikov.

V zadnjih desetletjih se je povečal pomen letalskega prevoznitstva, predvsem zaradi pomembnih tehničnih, ekonomskih in socialnih sprememb. Z letalskim prevozom je povezana vrsta dejavnosti, saj le-ta kot storitvena dejavnost neposredno vpliva na turizem in tudi na poslovanje in kakovost življenja posameznikov. Prevoz kot storitev ima veliko skupnega z ostalimi dejavnostmi. Na njem temeljijo mnoge panoge, razvoj infrastrukture in tehnološki razvoj. Prinaša medsebojno povezanost proizvodnje in storitev, s čimer se ustvarja širši proizvod, ki poleg blaga vsebuje tudi storitve. Zato je veliko škodo utrpela tudi širša gospodarska veriga, investicije, razvoj, letališka infrastruktura, grajena še v času obstoja notranjih meja (Krautberger, 2001, str. 25).

Evropska unija je poostrila varnostne ukrepe na letališčih. Ob podpori držav so morala letališča povečati varnost letal, potnikov in posadk. EU pa je bila v določenih zahtevah tudi zelo dosledna, kar je še dodatno povečalo stroške. Nova pravila strogo določajo, kaj je možno prinašati v letalo, imajo strogo kontrolo nad potniki, njihovo prtljago, tovorom, pošto, imajo usposabljanje za osebje, nadzor nad dostopom do občutljivih območji letališč in letal. Vse to so pa dolgotrajni postopki, ki odvrčajo potnike od uporabe letal in se zaradi izgubljenega časa na letališčih potniki raje odločajo za drugačen način potovanja. Vse zgoraj naštetu je še dodatno otežilo položaj letališč in prevoznikov, ki so že poslovala z izgubo.

Veliko ljudi pravi, da je glavni krivec, za upad potnikov v letalskem prevoznitstvu, teroristični napad na ZDA, ki se je zgodil 11. septembra. Vendar strokovnjaki pravijo, da je vzroke za tako veliko število stečajev in odpuščenja delavcev ter ogromne izgube letalskih družb potrebno iskati tudi drugje, predvsem globalizaciji, s katero se v veliki meri srečuje turizem, kot tudi letalsko prevoznitstvo. Globalizacija je sklop sprememb v družbi, politiki, kulturi in ekonomskem sistemu, ki so posledica razširjenega trgovanja in kulturnih izmenjav na globalni ravni. Poleg terorističnega napada 11. septembra je tudi globalizacija vplivala na procese recesije letalskega prevoznitstva, poleg tega pa še nihanje gospodarske rasti, spremenjene tržne razmere, nihajoče cene goriva pa se še ostali pospeševalci krize v letalskem prevoznitstvu.

Tabela 2: Napoved letne rasti števila potnikov v letalskem prevoznitstvu

LETNA STOPNJA RASTI (V %)	2001	2002	2003	2004	2005	Povprečna rast
SKUPAJ	-2,1	0,9	7,9	5,9	5,0	3,5
MEDNARODNI PROMET	(3,9)	(4,9)	(5,0)	(4,7)	(4,7)	(4,7)
Severno Atlantski	-10,5	1,6	11,7	5,3	4,8	2,3
Pacifiški	-9,5	-5,7	7,5	4,5	4,0	-0,1
Evropa–Daljni vzhod	-3,0	0,5	6,6	5,7	5,3	3,0

»se nadaljuje«

»nadaljevanje«

Evropa–Srednji vzhod	-11,0	1,7	7,0	6,6	4,9	1,6
Evropa–Afrika	-0,8	2,0	6,0	6,0	4,8	3,6
Severna Amerika–Latinska Amerika	-0,9	-4,0	8,8	6,5	5,2	3,0
Južni Pacifik–Daljni Vzhod	1,1	1,0	3,0	4,0	4,0	2,6
Evropa–Latinska Amerika	0,1	0,5	7,1	6,2	5,5	3,8
Znotraj Evrope	0,1	1,5	8,6	5,9	4,3	4,0
Znotraj Daljnega Vzhoda	0,9	4,2	5,6	6,8	7,0	4,9
Znotraj Latinske Amerike	-2,7	0,5	7,7	6,0	5,0	3,2
SKUPAJ	-5,9	-1,2	7,3	4,5	3,8	1,6
DOMAČI PROMET	(1,8)	(2,7)	(3,2)	(3,1)	(3,2)	(2,8)
	-4,6	-0,5	7,5	5,0	4,2	2,2
SKUPAJ	(2,6)	(3,5)	(3,9)	(3,8)	(3,8)	(3,5)

Opomba: V oklepajih je načrtovana stopnja rasti števila potnikov pred 11. septembrom

Vir: IATA, s Revised Forecast, 2002

Drugi so mnenja, da se je kriza v letalskem prevozništvu začela s prvo zalivsko vojno leta 1991. Po mnenju le-teh so države veliko vložile v sanacijo svojih letalskih družb, ki so še vedno predstavljale nacionalni prestiž in znak identitete, namesto, da bi izvršile deregulizacijo in liberalizacijo zračnega prometa in omogočile, da se te povezujejo v močne letalske družbe. Letalsko prevoznništvo je s svojo gosto razširjeno mrežo po svetu in s svojimi standariziranimi storitvami idealno za delovanje v globalizaciji. Strokovnjaki menijo, da se bodo morala razviti strateška partnerstva na vseh petih kontinentih. V Evropi naj bi tako v zračnem prometu prevladovale le tri letalske družbe, vse ostale pa se bodo morale usmeriti na notranje polete in čarterske storitve, ki bodo specifično povezane z drugimi storitvenimi sektorji, zlasti turizmom, zato bo tu mogoče zagotoviti polno zasedenost poletov. Po njihovem mnenju so letalske družbe pričele s povezovanjem prepozno in je šele recesija pripeljala do združevanja letalskih prevoznikov (Pavlin, 2001, str. 18).

Vzroke za težave v letalskem prevozništvu, pred 11. septembrom, pa je potrebno iskati tudi v novih nizko cenovnih letalskih prevoznikih, ki so se na trgu pojavili z novimi in drugačnimi poslovnimi modeli (Ryanair, Easyjet, ...). Imajo zelo fleksibilno organizacijo, poslovanje je na trdnih temeljih, shajajo s polovičnimi stroški tradicionalnih prevoznikov, saj na enega zaposlenega prepeljejo 8000 potnikov, tradicionalne družbe pa 2000. Na letalu imajo le 84 zaposlenih, v primerjavi z ostalimi, ki jih imajo med 120 in 160 zaposlenimi. Pokrivajo samo prometno intenzivne linije na kratkih progah, uporabljajo drugorazredna in cenejša letališča, letijo z le enim tipom letala, v katerem imajo četrtno več sedežev. Formalnosti so preproste, rezervacije ne obstajajo, prodaja kart teče preko interneta, zamenjavo kart in odpoved leta ne poznajo, na letališčih ne najemajo čakalnic, potniki

gredo neposredno v letala, na letih ni postrežbe s pijačami, hrano in časopisi. V Evropi trenutno pokrivajo 5 % letalskega potniškega prevoza, v naslednjih šestih letih pa bodo osvojili ¼ potniškega letalskega prometa v Evropi.

Teroristični napad na ZDA 11. septembra je pustil za sabo veliko gospodarsko škodo, ki jo je v veliki meril občutilo tudi letalsko prevoznništvo. Letalska panoga je zaradi strahu potnikov pred letenjem ohromela. Izpad dobička letalskih družb se je zaradi 11. septembra povzpел na več kot 30 milijard \$. Poleg tega je v letalski panogi izgubilo delovna mesta okoli 130.000 delavcev. Vse posledice letalskega gospodarstva pa je občutilo tudi turistično gospodarstvo, v katerega sodijo turistične agencije, hotelirstvo, investicije, promet, kulturne dejavnosti, gostinstvo, zabavne in športnorekreativne dejavnosti itd. Dobički so se tudi na tem področju drastično znižali in posrednega izpada dohodkov še ni uspel nihče izračunati (Johnston & Nedelleescu, 2006, str. 23).

8. PRIHODNOST TERORIZMA IN TURIZMA

8.1 Prihodnost terorizma

Kot metoda za povzročanje konfliktov, ki je preživela in se razvijala skozi tisočletja ter se v moderni informacijski dobi razcvetela, terorizem nadaljuje s prilagajanjem, da bi bil kos izzivom nastajajočih oblik konfliktov ter izkoristil razvoj v tehnologiji in družbi. Terorizem je pokazal izjemno zmožnost prilagajanja protiterorističnim ukrepom in političnim neuspehom. Teroristi razvijajo nove zmogljivosti za napade in izboljšujejo učinkovitost obstoječih metod. Poleg tega so teroristične skupine pokazale velik napredek pri umiku iz podrejenega položaja v konfliktih z narodom/državo in imajo sami vse večji mednarodni vpliv. Postajajo bolj integrirani z drugimi nedržavnimi enotami, kot so kriminalne združbe in zakonito najeta podjetja, ter se postopoma poslužujejo ukrepov za nadzor in identifikacijo z državnimi vladami (Schröder & Freyer, 2007, str. 385).

8.2 Povečanje zmogljivosti teroristov

Teroristi izboljšujejo stopnjo svojih zmogljivosti v praktično vseh pogledih svojega delovanja in podpore. Agresivna uporaba moderne tehnologije za upravljanje informacij, komunikacijo in obveščevalne podatke je povečala učinkovitost teh dejavnosti. Tehnologija orožja je postala vse bolj dostopna in kupna moč terorističnih organizacij postaja vse večja. Takojšnja razpoložljivost tako tehnologije kot usposobljenega osebja za upravljanje s takšnim orožjem za katero koli stranko za zadostno količino denarja omogoča teroristom z zadostno količino denarja, da dosežejo enakovredno ali celo presežejo razvitost vladnih protiukrepov (Sonmez, Apostolopoulos & Tarlow, 1999, str. 15).

Prav tako zaradi povečanega pretoka informacij in konkurence zaradi povečevanja števila drugih sporočil terorizem zdaj potrebuje močno povečano stopnjo nasilja ali inovativnosti, da bi pritegnil potrebno pozornost. Težnja pomembnejših medijev po tekmovanju za gledanost in posledični prihodki, ki jih dobijo zaradi povečanega obsega in deleža občinstva, na teroriste izvaja pritisk za povečanje učinka in stopnje nasilja njihovih dejanj, da bi izkoristili senzacionalnost novic.

8.3 Prihodnost turizma

Satelitski računi za potovanja in turizem – standardizirano merilno orodje Združenih narodov – Svetovnemu svetu za potovanja in turizem podajajo okvir, ki je potreben za merjenje gospodarskega vpliva potovanja in turizma na 176 držav, regij in svet na splošno.

Z osredotočanjem na osebno porabo, poslovno porabo, kapitalske naložbe, državne odhodke, bruto domači proizvod (BDP) in zaposlovanje, so satelitski računi za potovanja in turizem eden od najpomembnejših razvojnih dosežkov v 18-letni življenjski dobi Svetovnega sveta za potovanja in turizem pri prizadevanju za ocenitev gospodarskega prispevka potovanj in turizma in njunega potenciala v prihodnosti (Frangialli, 2004, str. 352).

Povpraševanje

Če vključimo vse elemente porabe, naložb, državnih odhodkov in izvozov, povezanih s turizmom, se ocenjuje, da bo povpraševanje po potovanju in turizmu v letu 2008 ustvarilo za približno 7.892 milijard dolarjev gospodarskih dejavnosti ter 14.838 milijard dolarjev do leta 2018.

BDP

Napoveduje se, da bodo v letu 2008 potovanja in turizem ustvarila za 5.890 milijard USD gospodarskih dejavnosti, kar znaša 9,9 % celotnega BDP-ja. Neposreden učinek potovalne in turistične industrije bo 2.008 milijard USD ali 3,4 % celotnega BDP-ja. Realna rast BDP-ja potovalnega in turističnega gospodarstva se ocenjuje na 3,0 % v letu 2008 za razliko od 4,1 % v letu 2007, vendar se bo v prihajajočem desetletju predvidoma povečala na povprečno 4.0 **globalnega BDP-** ja na leto.

Zaposlovanje

Pričakuje se, da se bo prispevek potovalnega in turističnega gospodarstva k zaposlovanju povečal z 238,3 milijonov delovnih mest v letu 2008 – 8,4 % skupnega števila zaposlenih

oziroma 1 na vsakih 11,9 delovnih mest – na 296,3 milijone delovnih mest – 9,2 % skupnega števila zaposlenih ali 1 na vsakih 10,8 delovnih mest – do leta 2018.

Izvozi, povezani z obiskovalci

Izdatki mednarodnih turistov za blago in storitve znotraj gospodarstva imajo lahko pomemben vpliv na izvoz iz države. Predvideva se, da bodo od vseh svetovnih izvozov, tisti povezani s potovanji in turizmom znašali 11,0 % (2.103 milijarde USD) v letu 2008, s porastom (nominalno) na 4.174 milijarde UDS.

8.4 Prihodnost evropskega turizma

Turizem je pomembna gospodarska dejavnost v Evropski uniji (EU). Sestavljen je iz raznolikih proizvodov in destinacij ter številnih interesnih skupin – tako javnih kot zasebnih – z zelo decentraliziranimi področji pristojnosti, pogosto na regionalni in lokalni ravni. Turizem ima velik potencial, kar zadeva prispevanje k doseganju različnih pomembnih ciljev EU, kot so trajnostni razvoj, gospodarska rast, zaposlovanje, ekonomska in družbena kohezija (Evans & Elphick, 2005, str. 141).

Teroristični napad na Združene države in njegove neposredne posledice, vključno s strahom pred letalskim prevozom, ter njegove posredne posledice na celoten sektor turizma prikazujejo, kako je ta sektor odvisen od zunanjih vplivov.

8.4.1 Gospodarski pomen in splošni trendi

Turistična industrija v Evropski uniji je sestavljena iz dveh milijonov podjetij, predvsem majhnih in srednje velikih podjetij, kar znaša približno 5 % tako BDP-ja kot zaposlitev. Ta odstotek niha med 3 % in 8 %, odvisno od države članice. Turizem prav tako omogoča veliko dejavnosti v drugih sektorjih, kot sta trgovina na drobno in specializirana oprema, ki dosežejo približno 1,5-krat višjo raven kot turizem sam.

Kljub pomembnosti majhnih in srednje velikih podjetij v tem sektorju se povečuje trend združevanja, da bi okrepili vertikalno integracijo turističnih storitev. To je še posebej opazno v hotelskem sektorju in hotelskih storitvah, ki se ukvarjajo z organizacijo potovanj in prevozov.

Ko govorimo o prometu, je več kot 80 % turističnih dejavnosti, s katerimi se ukvarjajo Evropejci, vezanih na posameznike ali družine. Na to nas opominja poslovni turizem v širšem smislu. Niha od države do države, od komaj 15 % do več kot 30 % celotnega obsega, največji delež pa pripada nordijskim državam. Gospodinjstva v EU namensko

prihranijo približno osmino osebnih odhodkov za porabo, povezano s turizmom, delež pa se relativno malo razlikuje od države do države.

Turizem v skupnosti predstavlja predvsem notranji turizem. 87 % zabeleženih turističnih dejavnosti pripada domačemu prebivalstvu, le 13 % obiskovalcev prihaja iz držav nečlanic. Kar zadeva državljane EU, jih tri četrtine ostane v EU, preostala četrtina pa obišče druge dele Evrope in sveta.

Turizem je eden od sektorjev v gospodarstvu Evropske unije, ki ima najboljše možnosti v prihodnosti. Napovedi navajajo stalno rast turizma v Evropi, ki bo močnejša od povprečne gospodarske rasti. Za to so zaslužni dejavniki, kot so povečan obseg prostega časa in njegovega družbenega pomena, obenem pa še globalna gospodarska rast. Z vidika absolutne količine odhodkov in zaposlovanja, tako trenutna rast kot tista v preteklem desetletju presejata 3 % na letni ravni, v sektorjih, povezanih s turizmom, pa je odstotek še višji. Do tega pride zaradi povpraševanja turistov po vedno bolj raznolikih, vseobsegajočih storitvah in vse bolj aktivnih prostočasnih dejavnostih. V preteklih nekaj letih je bilo v Evropi samo v hotelskem in gostinskem sektorju ustvarjenih 100.000 delovnih mest na leto (Johnston & Nedelescu, 2006, str. 7–10).

Evropa je s svojo edinstveno raznolikostjo in številnimi turističnimi znamenitostmi najbolj obiskano turistično območje na svetu. Kljub temu, da ima nižjo stopnjo rasti v primerjavi s svetovnim povprečjem in predvsem določenimi obetajočimi čez atlantskimi destinacijami, se pričakuje, da se bo obseg evropskega turizma podvojil v naslednjih 20–25 letih, s 3 % neto porastom na leto z vidika odhodkov in dohodkov. Zaposlovanje se bo v prihodnjih desetih letih povečalo za približno 15 %. Če se bodo trenutni trendi nadaljevali, bo zgoraj omenjena rast še naprej višja pri dejavnostih, ki imajo korist od turizma, kot v sami turistični industriji. Vplivi se seveda precej razlikujejo med posameznimi evropskimi državami (International business and global terrorism, 2004).

9. STRATEGIJA EU ZA BOJ PROTI TERORIZMU

Proti terorizmu se je treba boriti tako na nacionalni kot na mednarodni ravni. Aktivnosti EU so se po 11. septembru 2001 okrepile, zlasti po grozljivih napadih v Madridu (2004) in Londonu (2005). Po predlogih predsetva in koordinatorja za boj proti terorizmu je Svet sprejel strategijo EU za boj proti terorizmu, ki obravnava terorizem kot grožnjo, namenjeno vsem državam in vsem narodom. Ob spoštovanju principa mednarodnega prava in človekovih pravic se sooča s terorizmom z usklajenim ukrepanjem na nacionalni, evropski in mednarodni ravni. Tako prispeva k varnejši Evropi in globalni varnosti. Izvajanje te strategije je pod stalnim političnim nadzorom Evropskega sveta. Vsako 6- mesečno predsedovanje namenja pozornost implementacijski obravnavi in pregledu napredka.

Obsega štiri sklope dejavnosti, ki so: preprečevanje, zaščita, pregon in odzivanje (The European Union Counter-Terrorism Strategy, 2008).

Preprečevanje terorizma zahteva širše prizadevanje EU v svetovni skupnosti z vzpodbujanjem razvoja, človekovih pravic, demokracije, izobraževanja in delovanja pri reševanju sporov, reševanje vprašanj neenakopravnosti in diskriminacije, kjer te obstajajo ter z vzpodbujanjem medkulturnega in medverskega dialoga, kjer je ta potreben. V boju proti radikalizaciji vključuje tudi partnerje čezmorskih držav, vključno s sodelovanjem in programi pomoči tretjim državam in nekaterim mednarodnim organizacijam. Da bi preprečili nastajanje naslednje generacije teroristov, je EU naložila pripravo izvedbene strategije in akcijski načrt za boj proti radikalizaciji in novačenju v terorizem. Prizadeva si, da bi se dejavnost teroristov onemogočila, še preden se posameznik vključi v teroristične kroge.

Z uvedbo skupnega pravnega okvirja želi na ravni Unije odpraviti dejavnike in razloge, ki na evropski in mednarodni ravni vodijo k radikalizaciji in novačenju nabornikov za terorizem, želi omejiti dejavnosti vseh udeleženi v radikalizaciji, preprečiti dostop do terorističnih usposabljanj, nadzorovati potovanja na konfliktna območja, preprečiti spodbujanje in novačenje v kulturnih in sakralnih središčih, poseben poudarek je namenjen preprečitvi novačenja nabornikov za terorizem preko interneta, ker ta predstavlja največjo nevarnost. Z izzivom boja proti radikalizaciji in novačenju v terorizem se morajo prvenstveno soočiti države članice. V obravnavo teh problemov strategija vključuje tudi civilno družbo in verske skupnosti, ki zavračajo ideje, ki jih uveljavljajo teroristi in skrajneži, ki spodbujajo nasilje.

Med prednostne naloge na tem področju šteje naslednje aktivnosti:

- razviti skupne pristope, da bi prepoznali in preprečili problematično ravnanje, zlasti zlorabo interneta,
- obravnavati spodbujanje in novačenje, zlasti v pomembnih okoljih, na primer v zaporih, institucijah za versko izobraževanje ali verskih objektih,
- pripraviti zakonodajo, ki bi takšno ravnanje obravnavala kot prestop,
- razviti medijsko in komunikacijsko strategijo, da bi bolje razložili politike EU,
- spodbujati demokracijo, spoštovanje človekovih pravic, izobraževanje in gospodarski razvoj s pomočjo programov pomoči skupnosti in držav članic,
- razviti medkulturni dialog v Uniji in zunaj nje,
- razviti čustveno nezaznamovano besedišče za razpravo o teh zadevah,
- nadaljevati z izmenjavo analiz in izkušenj, da bi bolje razumeli probleme in oblikovali politične odzive.

Zaščita je eden izmed ključnih delov strategije za boj proti terorizmu. Obsega varovanje državljanov in pomembne infrastrukture ter zmanjšanje dovzetnosti na napade z izboljšanjem varnosti meja, prevoza itd. Nevarnost napadov zmanjšuje z izboljšanim varovanjem, zato nalaga okrepitev varovanja potencialnih ciljev terorizma, zmanjšanje njihove ranljivosti za napade ter odpravo posledic napada. Pri tem bo ob podpori evropskih institucij uporaben skupen okvir, v katerem bodo države članice koordinirale svoje politike, izmenjevale informacije o odzivih na nacionalni ravni, določale dobro prakso in skupaj razvijale nove ideje. Za izboljšanje varnosti potencialnih ciljev so prvenstveno odgovorne države članice.

Da bi se bolje zaščitili pred terorističnimi napadi, je potrebno stremeti k povišanju standardov prevoza, poostri varovanje letališč, morskih pristanišč in urediti varnost zrakoplovov in obravnavati nevarnosti pri nacionalnih in čezmorskih prevozi. Potrebno je povečati varnost v cestnem in železniškem prometu ter opredeliti raziskovalno in razvojno politiko EU, vključno z raziskovalnimi in razvojnimi programi. Ti ukrepi se bodo oblikovali s kombinacijo specifičnih ocen o grožnji in nevarnosti.

Med prednostne naloge na tem področju vključujemo naslednje dejavnosti:

- z uvedbo biometrije izboljšati zaščito potnih listov EU,
- vzpostaviti vizumski informacijski sistem (VIS) in drugo generacijo Schengenskega informacijskega sistema (SIS II),
- s pomočjo Frontexa pripraviti učinkovito analizo tveganja o zunanjih mejah EU,
- izvajati dogovorjene skupne standarde o varnosti civilnega letalstva, varnosti v pristaniščih in pomorski varnosti,
- dogovoriti se o Evropskem programu za varovanje kritične infrastrukture,
- kar najbolj izkoristiti raziskovalno dejavnost na ravni EU in skupnosti.

Pregon vključuje preiskavo terorističnih aktivnosti in preganjanje teroristov na evropski in širši mednarodni ravni. Cilji pregona so: preprečiti načrte teroristov, prekiniti podporne mreže in vire financiranja teroristov, onemogočiti dejavnosti novačenja k terorizmu, onemogočiti dostop do materialov za napade ter jih ob spoštovanju človekovih pravic in mednarodnega prava privedi pred sodišče.

Teroristom morajo biti odvzeta tudi sredstva, s katerimi izvajajo napade – bodisi neposredno (npr. orožje in razstrelivo) ali posredno (npr. lažna dokumentacija, ki omogoča skrito potovanje ali bivanje). Pomembni so ukrepi, kot je denimo pridržanje telekomunikacijskih podatkov. Preprečiti bi morali, da skrito komunicirajo in načrtujejo, odvzeti jim je treba možnosti, ki jih ponuja teroristom internet za širjenje terorizma.

V prednostne naloge na tem področju štejemo:

- krepitev nacionalnih zmožnosti za boj proti terorizmu glede na priporočila,
- izkoristiti Europol in Eurojust za oblikovanje politike za boj proti terorizmu in za izboljšanje policijskega in sodnega sodelovanja ter oceno groženj, ki jih pripravi Skupni situacijski center,
- doseči vzajemno priznavanje sodnih odločb, vključno s sprejetjem evropskega dokaznega naloga,
- zagotoviti izvajanje obstoječe zakonodaje ter ratifikacijo ustreznih mednarodnih pogodb in konvencij,
- razviti načelo dostopnosti informacij o kazenskem pregonu,
- teroristom preprečiti dostop do orožja in razstreliv od kemičnih do doma narejenih, bioloških, radioloških ali jedrskih (CBRN) materialov,
- preprečiti financiranje teroristov, vključno z izvajanjem dogovorjene zakonodaje, da bi tako preprečili zlorabo nepridobitnega sektorja in omogočiti večjo preglednost nad uspešnostjo EU na tem področju,
- nuditi tehnično pomoč pri povečanju zmožnosti tretjih držav v pregonu terorizma. Te naloge se obravnavajo prednostno.

Odzivanje zajema obvladovanje in zmanjšanje posledic terorističnega napada, krepitev sposobnosti za soočenje s posledicami z usklajenim odzivom do potreb žrtev. Za odziv na teroristični napad je potrebno aktivirati vzpostavljene sisteme za saniranje posledic. V odzivu na vsak tak dogodek se bodo uporabljale obstoječe strukture, vključno z mehanizmom civilne zaščite, ki ga je EU razvila kot odziv na druge večje evropske in mednarodne krize. Ta mora biti usklajen z dejanji drugih vpletenih mednarodnih organizacij. Razvoj usklajenega režima EU za krizno upravljanje temelji na potrebnih operativnih postopkih, s katerimi bi prispevali k skladnemu odzivu na teroristične napade.

V primeru izrednega dogodka je potrebno zagotoviti hitro izmenjavo operativnih in političnih informacij, medijsko usklajevanje ter vzajemno operativno podporo prizadeti državi članici. Države članice na svojem ozemlju zagotavljajo urgenten odziv na teroristični napad, EU pa zagotavlja usklajeno podporo. Države članice bodo razvijale svoje zmožnosti s pristopi, ki temeljijo na oceni tveganja. Skupna podatkovna baza EU, ki navaja vse vire in potencialne, ki jih lahko država članica prispeva ob takih dogodkih v drugih državah članicah, to delo dopolnjuje. Tehnično pomoč in pomoč pri upravljanju posledic terorističnih napadov, ki jo EU zagotavlja tretjim državam, se obravnava prednostno. Da bi zagotovili ta zaščitni ukrep, je potrebno pregledati in spremeniti sedanji mehanizem Skupnosti za civilno zaščito in principe.

Solidarnost, pomoč in odškodnina žrtvam terorizma in njihovim družinam so sestavni del odziva na terorizem na nacionalni in evropski ravni. Z izmenjavo najboljših praks o

nacionalnih ureditvah in z navezavo stikov med nacionalnimi združenji oškodovancev bo Evropska komisija omogočila, da bo EU povečala podporo največjim žrtvam terorizma ter jim omogočila ustrezno odškodnino.

Med prednostne naloge na tem področju štejemo:

- dogovoriti se o usklajenem režimu EU za krizno usklajevanje operativnih postopkov in potrebno podporo,
- revidirati zakonodajo o mehanizmu Skupnosti za civilno zaščito,
- pripraviti oceno tveganja, ki bo podlaga za krepitev sposobnosti odziva na napad,
- izboljšati koordinacijo z mednarodnimi organizacijami glede upravljanja odziva na teroristične napade in druge nesreče,
- deliti najboljšo prakso in razviti pristope za zagotavljanje podpore žrtvam terorizma in njihovim družinam.

Pomanjkljivost evropske strategije za boj proti terorizmu je, da ne razlikuje med vrstami terorizma, kajti različne oblike terorizma predstavljajo različne grožnje za varnost Evrope. Druga pomanjkljivost je v tem, da je premalo izpostavila pomen odpravljanja osnovnih vzrokov nastanka terorizma in pomen spoštovanja človekovih pravic (Thieux, 2004, str. 67). O tem je sicer nekaj povedano, ni pa izpostavljeno kot eden pomembnejših kriterijev.

10. SKLEP

Turizem se mora prilagoditi dejstvu, da so teroristični napadi postali del tkiva današnjega časa. Povzročajo družbene, gospodarske, politične in ekološke spremembe. Motnje, povzročene s terorizmom, prinašajo težave turističnemu razvoju na svetovni in regionalni ravni. Teroristični napadi spreminjajo obrazce obnašanja turistov, vplivajo na socialno in psihološko stanje, negativno vplivajo na turistično ponudbo in povpraševanje, povzročajo kulturološki stres, vnašajo spremembe v sistem turistične verige itd.

Najbolj vplivno teroristično dejanje, ki je povzročilo največji šok, prizadetost ljudi in, ki je pahnilo svetovno gospodarstvo v krizno stanje, je gotovo napad 11. septembra. Ekonomske posledice so prizadele in imele velik vpliv na velik del gospodarskih dejavnosti in podjetij, po svetu, vendar so se posledice najbolj čutile v samem mestu New York. Na svetovni ravni je bila najbolj prizadeta panoga transporta, letalsko prevoznništvo, ki je pogosto tarča terorizma in je del turistične gospodarske verige. Druga najbolj prizadeta panoga je bil turizem. Napad teroristov je korenito spremenil odnos ljudi in držav do letalskih prevozov. Veliko ljudi se ne počuti več varnih in doživljajo strah pred letenjem. Posledice tega najbolj občuti potovalna in turistična industrija, ki je bila prizadeta v globalnem merilu. Velik

padec turistov so zabeležili ravno po napadih 11. septembra, po katerem so ZDA zabeležile občutno manjše število tujih turistov.

Čeprav so številna potovalna in turistična podjetja v svetu po vsakem terorističnem napadu poročala o velikem upadu povpraševanja, je mogoče pričakovati, da se bo v dolgoročnem pogledu povpraševanje po potovanjih in turizmu počasi izboljšalo, saj se bo zaupanje potrošnikov verjetno izboljšalo zaradi povečane varnosti, prav tako se bo povpraševanje po letih in počitnicah povečalo.

Teroristični napadi so privedli do novih varnostnih ukrepov na letališčih in drugih pomembnih stavbah po celem svetu. Poostрили so se varnostni standardi za letalski in pomorski promet, zaščita na letališčih in v pristaniščih je večja, varnostna pravila pa so se najbolj poostřila za letalski prevoz. Vse to posredno in znatno prispeva k izboljšanju varnosti v turizmu.

Turisti žele mir in varnost na dopustu, turistične države morajo to zagotavljati, kontrolirati nevarnosti, v primeru terorističnih napadov pa čimprej sanirati posledice. S preventivnimi ukrepi se lahko zmanjša možnost, da se ta pojavi. Nevarnosti, povzročene s terorizmom, se lahko včasih tudi preprečijo, predvsem pa se lahko obvladujejo in ublažijo. Širše družbeno okolje in turistična industrija morajo biti pripravljeni na preventivno delovanje in na soočanje s posledicami terorističnih dejavnosti.

Zavedati se moramo, da bo terorizem vedno težje kontrolirati. Postal bo stalni spremljevalec prihajajočega obdobja. Varnostni ukrepi bodo pri tem postali del vsakodnevnega načina življenja in rutina. Raven protiteroristične preventive bo vedno bolj posegala v omejevanje osebnih svoboščin na račun zagotavljanja varnosti.

LITERATURA IN VIRI

1. Atkins B., Chew J.K.S., Gschwind D., Parker A. (2003). The impact of terrorism on tourism and hospitality business: an online debate by experts in the field. *Tourism and hospitality research*, 4 (4), 262–264.
2. Azarya V. (2004). Globalization and international tourism in developing countries: marginality as a commercial commodity. *Current sociology*, 52 (6), 949–967.
3. Bianchi R. (2007). Tourism and the globalisation of fear: analysing the politics of risk and (in)security in global travel. *Tourism and hospitality research*, 7 (1), 64–67.
4. Bonham C., Edmonds C., Mak J. (2006). The impact of 9/11 and other terrible global events on tourism in the United States and Hawaii. *Journal of travel research*, 45, (1), 99–110.
5. Capell K. (2001). Renegade ryanair. *Business week*, 3732, 38.
6. Cohen A. (2002). Collective bargaining regarding safety and security issues. *Cornell hotel and restaurant administration quarterly*, 43 (5), 109–118.
7. *Commission communication to the council, the European parliament, the economic and social committee and the committee of the regions*. Najdeno 18. novembra 2008 na spletnem naslovu <http://eur-lex.europa.eu>
8. Dimitrijević V. (2000). *Terorizam*. Beograd: K. V. S.
9. Easdown G.: *Global crisis will kill of 50 airlines*. Najdeno 18. oktobra na spletnem naslovu <http://www.news.com.au/travel/story/0,,24434638-5014090,00.html>
10. Enz C. A., Canina L. (2002). The best of times, the worst of times: differences in hotel performance following 9/11. *Cornell hotel and restaurant administration quarterly*, 43 (5), 41–52.
11. Evans N., Elphick S. (2005). Models of crisis management: an evaluation of their value for strategic planning in the international travel industry. *International journal of tourism research*, 7 (3), 135–150.
12. Frangialli, F. (2004). *International tourism: the great turning point*. Vol. 3, Texts and documents 2001-2003. Madrid: World Tourism Organization.
13. Goodrich J.N. (2002). September 11, 2001 attack on America: a record of the immediate impacts and reactions in the USA travel and tourism industry. *Tourism management*, 23 (6), 573–581.
14. Gut P., Jarrell S. (2007). Silver lining on a dark cloud: the impact of 9/11 on a regional tourist destination. *Journal of travel research*, 46 (2), 147–154.
15. Harper K.: *Airlines shaken by new crisis*. Najdeno 18. novembra na spletnem naslovu <http://www.guardian.co.uk/business/2001/nov/13/globalrecession.theairlineindustry>
16. International business and global terrorism. *International journal of commerce and management*, 11, (3-4), I-V. Najdeno 28. novembra 2008 na spletnem naslovu <http://emeraldinsight.com>
17. Johnston B.R., Nedelescu O.M. (2007). The impact of terrorism on financial markets. *Journal of financial crime*, 13 (1), 7–25.
18. Kham K. (2005). *Priložnosti in nevarnosti vstopa nizkocenovnih letalskih prevoznikov na razvoj turizma v Sloveniji: diplomsko delo*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta, 48 str. Najdeno na spletnem naslovu 20. decembra 2008 http://www.cek.ef.uni-lj.si/u_diplome/kham1984.pdf

19. Kjølgaard C.: *New terrorism could cost U.S. air travel industry \$420 billion*
Najdeno 19. septembra na spletnem naslovu <http://www.aviation.com/business/070830-terrorism-economic-impact.html>
20. Krautberger M.(2001). Strah pred letenjem ni edini krivec. *Logistika & transport*, (8) 25–26.
21. Krek J. (2002). *Problemi v letalskem prevozništvu: primer Swissair: diplomsko delo*
Ljubljana: Ekonomska fakulteta. Najdeno na spletnem naslovu 20. decembra 2008
http://www.cek.ef.uni-lj.si/u_diplome/krek572.pdf],
22. Law R. (2006). The perceived impact of risks on travel decisions. *International journal of tourism research*, 8 (3), 289–300.
23. Mitchene D. (2001). European Airlines Commerce Long-Awaited Restructuring. *The Wall Street Journal Europe*, Bruselj.
24. Lew A.: *Geography & tourism related items*. Najdeno 20. decembra na spletnem naslovu
<http://www.geog.nau.edu/courses/alew/ggr346/wtc/index.html>
25. O'Neil J., Lloyd-Jones R. (2002). Hotel values and strategic implications. *Cornell hotel and restaurant administration quarterly*, 43 (5), 53–64.
26. Pavlin B.(2001). Čedalje globlja kriza evropskih prevoznikov. *Gospodarski vestnik*, 50, (34), 18.
27. Paraskevas A., Arendell B. (2007). A strategic framework for terrorism prevention and mitigation in tourism destinations. *Tourism management*, 28 (6), 1560–1573.
28. Pettiford L., Harding D. (2005). *Terorizem: nova svetovna vojna*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
29. Pizam A., Fleischer A. (2002). Severity versus frequency of acts of terrorism: which has a larger impact on tourism demand? *Journal of travel research*, 40, 337–339.
30. Planina J. (1997). *Ekonomika turizma*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
31. *Progress and priorities 2008/09 World Travel & Tourism Council*. Najdeno 19. septembra 2008 na spletnem naslovu
http://www.wttc.org/bin/pdf/original_pdf_file/progress_and_priorities_2008.pdf
32. *Razvojni načrt in usmeritve slovenskega turizma 2007-2011*. Najdeno 21. septembra 2008 na spletnem naslovu
http://www.mg.gov.si/fileadmin/mg.gov.si/pageuploads/turizem/RNUST_2007-2011-popravki_10.7.2006.pdf
33. Schröder A., Freyer W.(2007). *Tourism and terrorism: an analytical framework with special focus on the media*. V: Laws E., Prideaux B., Chon K. (Ed.). *Crisis management in tourism* (str. 129-156). Wallingford: CABI.
34. Sonmez S.F., Apostolopoulos Y., Tarlow P. (1999). Tourism in crisis: managing the effects of terrorism. *Journal of travel research*, 38 (2), 13–18.
35. Stafford G., YU L., Armoo A.K. (2002). Crisis management and recovery: how Washington D.C., hotels responded to terrorism. *Cornell hotel and restaurant administration quarterly*, 43 (5), 27–40.
36. *State of the airline industry*. Najdeno 22. oktobra 2008 na spletnem naslovu
<http://www.union-network.org>
37. Stojković A.(2003). *Aktualnost državne pomoči podjetjem po 11. septembru 2001: diplomsko delo*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta. Najdeno 20. decembra 2008 na spletnem naslovu http://www.cek.ef.uni-lj.si/u_diplome/stojkovic663.pdf
38. *Strategija slovenskega turizma (2002–2006)*
Najdeno 19. septembra 2008 na spletnem naslovu
http://www.mg.gov.si/fileadmin/mg.gov.si/pageuploads/turizem/turizem_strategija.pdf

39. Stregar A. (2001). Letijo le če se spleča. *Delo* 17.10.
40. Sturman M.C. (2002). The hospitality one year since september 11, 2001: an introduction to this special-focus issue. *Cornell hotel and restaurant administration quarterly*, 43 (5), 7–10.
41. *Terrorism in Egypt*. Najdeno 20. decembra 2008 na spletnem naslovu http://en.wikipedia.org/wiki/Terrorism_in_Egypt
42. *London attacks*. Najdeno 20. decembra 2008 na spletnem naslovu http://news.bbc.co.uk/2/hi/in_depth/uk/2005/london_explosions/default.stm
43. The European Union counter-terrorism strategy Najdeno 20. decembra 2008 na spletnem naslovu <http://register.consilium.eu.int/pdf/en/05/st14/st14469-re04.en05.pdf>
44. Tyrrell Timothy J., Johnston Robert J. (2006). The economic impacts of tourism: a special issue. *Journal of travel research*, 45 (1), 3–7.
45. Woodward D. (2005) Economic toll of terrorism. *Director*, 59 (2), 47. Najdeno 16. oktobra 2008 na spletnem naslovu <http://proquest.umi.com/pqdlink?Ver=1&Exp=02-16-2014&RQT=318&PMID=23021&clientId=72300>